

Καραλή, Μ. 2001. Η χρήση των διαλέκτων στη λογοτεχνία. Στο *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, 720-739. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας & Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

© ΚΕΓ & ΙΝΣ

Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Σε κάθε κρατική ή/ και εθνική ενότητα μιλιέται μια γλώσσα που την αποδέχεται το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού και η οποία υιοθετείται ως εκφραστικό όργανο από την κρατική εξουσία στα δημόσια έγγραφα και στην εκπαίδευση. Αυτή η κυρίαρχη, καθιερωμένη γλωσσική μορφή ονομάζεται *κοινή* (γλώσσα). Κάθε γλώσσα όμως δεν είναι ποτέ απόλυτα ομοιομορφή σε όλη τη γεωγραφική έκταση ενός κράτους, καθώς παρουσιάζει τοπικές παραλλαγές, τοπικές αποκλίσεις λεξιλογίου ή προφοράς. Αυτές οι ποικιλίες αποτελούν τις διαλέκτους, που δεν έχουν ούτε τη γεωγραφική διάδοση ούτε το κοινωνικό εύρος της κοινής. Για παράδειγμα η νεοελληνική λέξη *κολόκα* συνιστά διαλεκτικό τύπο που εμφανίζει λεξιλογική απόκλιση από τον αντίστοιχο τύπο της κοινής *κολοκύθα*, ενώ τα *έρχουντη κόσμους* αποτελούν διαλεκτικούς τύπους που διαφέρουν από τους αντίστοιχους της κοινής (*έρχονται* και *κόσμος*) ως προς τη φωνολογική μορφή τους. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο τα αρχαία ελληνικά *ίσηβας* και *όμηλιζ* ‘άτομο της ίδιας ηλικίας’ αποτελούν λεξιλογικές διαλεκτικές ποικιλίες, ενώ τα *είμι* (αττικό), *ήμι* (δωρικό), *ἔμμι* (λεσβιακό) αποτελούν διαλεκτικές παραλλαγές του ρήματος ‘είμαι’ ως προς τη φωνολογική μορφή. Διαλεκτική ποικιλία παρατηρείται και στη σύγχρονη και στην αρχαία Ελλάδα· αντίθετα όμως με τη σύγχρονη εποχή, όπου μπορεί να αναγνωριστεί η κυρίαρχη γλωσσική μορφή, η κοινή νεοελληνική, στην προκλασική και κλασική Ελλάδα δεν υπήρχε κοινή γλώσσα. Κάθε πόλη-κράτος χρησιμοποιούσε την τοπική της διάλεκτο σε όλα τα κείμενα, δημόσια και ιδιωτικά, κάθε ομιλητής χρησιμοποιούσε τη μητρική του διάλεκτο σε κάθε περίπτωση επικοινωνίας, επίσημη και ανεπίσημη, και οι πολυάριθμες διάλεκτοι ήταν αμοιβαία κατανοητές και σεβαστές από όλους. Καμιά διάλεκτος δεν απέκτησε κατά την προαλεξανδρινή εποχή το κύρος της κοινής γλώσσας (αν και η αττική γνώρισε ευρεία διάδοση).

Διαλεκτικοί γλωσσικοί τύποι τίθενται στην υπηρεσία των στόχων της λογοτεχνίας. Για παράδειγμα το *κολόκα*, που αναφέρθηκε προηγουμένως, χρησιμοποιείται από τον Σεφέρη στο ποίημα «Λεπτομέρειες στην Κύπρο»:

*Τότες ήρθε ο καλόγερος σκουφί, κοντόρασο, πέτσινη ζώνη,
κι έπιασε να πλουμίζει την κολόκα.*

Στο έργο του Παπαδιαμάντη (1851-1911) κυριαρχεί μια αρχαϊζουσα καθαρεύουσα. Οι ντόπιοι όμως Σκιαθίτες, κυρίως μη εγγράμματοι ηλικιωμένοι και μικρά παιδιά, μιλάνε στο εγχώριο σκιαθίτικο ιδίωμα. Τα παραδείγματα διαλεκτικών τύπων σε λογοτεχνικά κείμενα μπορούν εύκολα να πολλαπλασιαστούν: Ο Κ. Θεοτόκης, ο Π. Πρεβελάκης, ο Ι. Κονδυλάκης, ο Δ. Σολωμός, ο Κ. Παλαμάς, ο Ο. Ελύτης είναι λίγα μόνο από τα γνωστά ονόματα νεοελλήνων λογοτεχνών στο έργο των οποίων εμφανίζονται διαλεκτικά στοιχεία. Υπάρχουν ακόμη και κείμενα, πεζά ή ποιητικά, που έχουν συντεθεί σε αμιγή διάλεκτο (ποντιακή, κρητική, κυπριακή και σε άλλες νεοελληνικές διαλέκτους). Αποκλειστικά διαλεκτική γλωσσική μορφή απαντάται και σε κείμενα που θεωρούνται λογοτεχνικά αριστουργήματα, όπως ο *Ερωτόκριτος*. Ο Β. Κορνάρος χρησιμοποιεί την κρητική διάλεκτο του 16ου αιώνα και, όπως έχει ειπωθεί, «επιδιώκει συνειδητά το ιδιοματικό ύφος, τη σπάνια και ιδιοματική λέξη, και είναι δύσκολο να βρεθούν στίχοι του χωρίς κρητικό χρωματισμό» (Αλεξίου 1980, πβ'), με συνέπεια να αποκτήσει η κρητική διάλεκτος του 16ου αιώνα το κύρος αξιόλογης λογοτεχνικής γλώσσας.

Στις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν ως τώρα, η εμφάνιση διαλεκτικών στοιχείων είναι προαιρετική. Η παρουσία ή η έλλειψή τους από το κείμενο, η συχνότητά τους σε αυτό και το σημείο του κειμένου —διαλογικό ή περιγραφικό— που θα χρησιμοποιηθούν, εναπόκεινται στην προσωπική κρίση του συγγραφέα. Στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία η χρήση των διαλεκτικών στοιχείων είναι τελείως διαφορετική. Αναφέρθηκε νωρίτερα πως στην αρχαία Ελλάδα απουσίαζε μια κοινή γλώσσα. Η έλλειψη κοινά αποδεκτής γλωσσικής μορφής χαρακτηρίζει και τη λογοτεχνική παραγωγή. Αντί για μια καθιερωμένη λογοτεχνική γλώσσα επικρατούσε διαλεκτική ποικιλία. «Βασικό γνώρισμα», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ανδριώτης (1992, 23), «και του πεζού και του ποιητικού αρχαίου λόγου είναι ότι παρέμεινε γλωσσικά διαλεκτικός». Κάθε λογοτεχνικό είδος ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με τη διάλεκτο στην οποία είχε πρωτοκαλλιεργηθεί. Η σύνδεση του

γραμματειακού είδους με τη διάλεκτο στην οποία καταγράφηκε για πρώτη φορά και με την οποία έγινε γνωστό ήταν έντονη και κατά κάποιο τρόπο δημιουργήσε μια σταθερή λογοτεχνική παράδοση τόσο ισχυρή, ώστε κάθε συγγραφέας, προκειμένου να συνθέσει στο συγκεκριμένο είδος, ήταν υποχρεωμένος να χρησιμοποιήσει τη διάλεκτο του είδους, ανεξάρτητα από τη δική του καταγωγή και τη μητρική του διάλεκτο. Το φαινόμενο είναι σχεδόν μοναδικό στην ιστορία της λογοτεχνίας.

Τα ομηρικά έπη έχουν συντεθεί σε ένα διαλεκτικό κράμα ιωνικής, βασικά, και αιολικής. Σε αυτή τη γλωσσική μορφή συμμορφώνεται και ο ποιητής Ησίοδος για τις δικές του επικές συνθέσεις, αν και καταγόταν από την Άσκρα της Βοιωτίας. Η επική ομηρική γλώσσα επηρέασε τη γλώσσα της ελεγείας. Γι' αυτό ο Τυρταίος, αν και Λάκωνας και μολονότι απευθυνόταν σε λακωνικό ακροατήριο, συνθέτει τις πολεμικές του ελεγείες στην επική ιωνική διάλεκτο. Ο Θέογνις από τα δωρικά Μέγαρα στιχουργεί τα ελεγειακά του δίστιχα στην ιωνική. Η χορική ποίηση συνδέθηκε με τη δωρική διάλεκτο και αυτή είναι η διάλεκτος που χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό ο βοιωτός Πίνδαρος και οι ίωνες Σιμωνίδης και Βακχυλίδης. Η τραγωδία έχει σύνθετη καταγωγή. Αποτελείται από διαλογικά μέρη, στα οποία προωθείται η δράση, και από χορικά, που περιέχουν την αντίδραση του χορού στα τεκταινόμενα. Τα διαλογικά μέρη περιέχουν —σε μεγάλο σχετικά βαθμό— ιωνικούς επικούς τύπους, επηρεασμένα, όπως κάθε ποιητικό δείγμα, από την ισχυρότατη επική γλωσσική παράδοση. Τα χορικά μέρη, ακολουθώντας τα πρότυπα της χορικής ποίησης, περιέχουν δωρικούς τύπους. Οι τραγικοί ποιητές Αισχύλος, Σοφοκλής και Ευριπίδης, αν και Αθηναίοι, χρησιμοποιούν ιωνικούς και δωρικούς τύπους. Το ίδιο διαπιστώνεται στα σωζόμενα αποσπάσματα και άλλων τραγικών. Σε γενικές γραμμές, όμως, η τραγωδία ως λογοτεχνικό είδος γεννήθηκε και απέκτησε την οριστική της μορφή στην Αττική, γι' αυτό και ο κυρίαρχος γλωσσικός χαρακτήρας του είδους είναι αττικός. Η μονωδική λυρική ποίηση δεν είναι αυστηρά προσκολλημένη σε μία και μόνο διάλεκτο. Χρησιμοποιείται κυρίως η αιολική από τη Σαπφώ και τον Αλκαίο, αλλά ο ίωνας Ανακρέων προτιμά την ιωνική και η ταναγραία Κόριννα τη βοιωτική. Τα ιστορικά έργα μπορεί να είναι καταγραμμένα σε ιωνική (Ηρόδοτος) ή αττική διάλεκτο (Ξενοφώντας, Θουκυδίδης). Ο Ιπποκράτης, που καταγόταν από τη δωρόφωνη Κω, συνέγραψε το ιατρικό του έργο στην ιωνική.

Απουσιάζει λοιπόν από την αρχαία ελληνική λογοτεχνία μια ενιαία διαλεκτική μορφή. Ωστόσο, όλες οι γνωστές από επιγραφικά δεδομένα αρχαίες διάλεκτοι δεν έχουν υποχρεωτικά λογοτεχνικό αντίστοιχο. Για παράδειγμα η λοκρική, η θηραϊκή, η

ηλειακή και πολλές άλλες δεν μαρτυρούνται σε λογοτεχνικά κείμενα. Είναι πολύ σημαντικό πάντως να θυμόμαστε πως οι διάλεκτοι στη λογοτεχνική τους χρήση είναι απαλλαγμένες από τα έντονα ιδιωματικά στοιχεία. Αποτελούν γλωσσικές μορφές «καθαρμένες» από τους πολύ ακραίους διαλεκτικούς τύπους. Στα δωρικά χορικά, για παράδειγμα, της τραγωδίας τα έντονα δωρικά γνωρίσματα απουσιάζουν, ενώ παραμένει μόνο μια γενικότερη δωρική αίσθηση, μια δωρική επένδυση. Το διπλό *ττ* (*πράττω*) ήταν αισθητό ως έντονο ιδιωματικό στοιχείο της αττικής διαλέκτου. Για τον λόγο αυτό στις συνθέσεις των αθηναίων τραγικών ποιητών προτιμάται στη θέση του το ισοδύναμο ιωνικό *πράσσω*, απαλλαγμένο πάλι από την έντονη ιωνική τροπή του μακρού *α σε η* (*πρήσσω*). Το ακόλουθο παράδειγμα δείχνει χαρακτηριστικά πώς στον έντεχνο λόγο γενικά αποσιωπώνται τα χτυπητά διαλεκτικά γνωρίσματα. Πρόκειται για μια αφιέρωση του 5ου αιώνα π.Χ. των Σπαρτιατών προς τον Δία, που την είδε κατά τις περιηγήσεις του ο Πausanίας. Η επιγραφή στο πρωτότυπο είχε τη μορφή (Jeffery 407, πίν. 37.49):

[δεξ]ο Φαν[α]ξ Κρον[ι]δα[ι] Δευ Ολυμπιε καλόν αγαλμα
 ΗΙΛΕΦΩ[ι θυ]μῶι τοῖ(λ) Λακεδαιμονιο[ις]

ενώ ο Pausanίας (5.24.3) την παραθέτει στο κείμενό του ως:

Δέξο, ἄναξ Κρονίδα Ζεῦ Ὀλύμπιε, καλὸν ἄγαλμα
 ἰλάω θυμῶ τοῖς Λακεδαιμονίοις

Δέξου ἀνάξ, γιε του Κρόνου, Δία Ολύμπιε, το ὄμορφο τούτο ἄγαλμα
 με ευμενὴ διάθεση ἀπέναντι των Λακεδαιμονίων

Μετάφραση Ν. Δ. Παπαχατζής

Εδώ απουσιάζει το δίγαμμα (*F*), βασικό χαρακτηριστικό της δωρικής διαλέκτου. Από την άλλη, είναι αλήθεια πως οι ποιητές κυρίως επέλεξαν προσεκτικά και συστηματικά διαλεκτικές λέξεις που είχαν ένα ποιητικό επίχρισμα ή, γενικότερα, παλαιότερες ποιητικές —προπάντων ομηρικές— λέξεις με τέτοιο τρόπο, ώστε και να δημιουργούν «ποιητικό» ύφος, για να ξεχωρίζει η δημιουργία τους από τις πεζογραφικές συνθέσεις, αλλά και να μην κινδυνεύει να γίνεται το έργο τους ακατάληπτο από τον μέσο ακροατή. Έτσι, για παράδειγμα, στην αττική τραγωδία

χρησιμοποιούνται πολλές ιωνικές (*οιήτης/αττ. κωμήτης* ‘χωρικός, κάτοικος υπαίθρου’· *αἰών* —όχι με τη συνηθισμένη σημασία του, αλλά με την ιωνική— ‘ζωή’) ή σικελικές λέξεις (*κυδάζω/αττ. λοιδορῶ* ‘καταχρώμαι’· *κυναγός/αττ. κωνηγέτης* και άλλες). Με ανάλογο στόχο ο ποιητής Ανακρέων χρησιμοποιεί την ομηρική λέξη *δίζημαι*, αντί για το συνηθισμένο, κοινό ρήμα *ζητῶ*, ο Αλκαίος το ομηρικό επίθετο (όρνιθες) *τανυσίπτεροι* ‘με μεγάλες φτερούγες’, ενώ στην τραγωδία εμφανίζονται ακραιφνώς ποιητικές λέξεις, π.χ. *αἰστώ* για το *ἀφανίζω*, *ἀγρεύω* για το *θηρεύω* ή τα δωρικά *μακιστήρ/αττ. μακρός, ἔκατι/αττ. ἔκητι* ‘με τη θέλησή του...’ κλπ.

Η λογοτεχνική γλωσσική μορφή που άσκησε την εντονότερη επίδραση σε όλες τις άλλες είναι η γλώσσα των ομηρικών επών, της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* (βλ. Κείμ. [1], [2]). Παρουσιάζει έντονη ποικιλία, με τύπους από διαφορετικές διαλέκτους, με τύπους αρχαιότερους και νεωτερικούς, και έχει για αυτό χαρακτηριστεί ως τεχνητή γλώσσα καλλιτεχνικής δημιουργίας. Στα έπη εμφανίζονται κατά βάση ιωνικά και αιολικά διαλεκτικά στοιχεία, αλλά και αρκετά αρκαδοκυπριακά χαρακτηριστικά. Από την άλλη, η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* είναι έργα που η σύνθεσή τους στηρίζεται στη μνήμη του δημιουργού και προορίζονταν για προφορική αναμετάδοση, και αυτός ο προφορικός χαρακτήρας αντανακλάται στη δομή τους: στηρίζονται σε στερεότυπα επαναλαμβανόμενα λεκτικά σχήματα, τις φόρμουλες —λογότυπους—, που είναι βασικό συστατικό των επών (βλ. Γ.4, Ζ.1.3). Αναγκαστικά λοιπόν, τα έπη περιέχουν αρχαιότερους γλωσσικούς τύπους και εκφράσεις, που έρχονται σε αντίθεση με το τρέχον γλωσσικό αίσθημα. Παρά τον αρχαϊκό χαρακτήρα του έπους όμως, με πρωτοβουλία του αιοιδού εμφανίζονται και τεχνητά εκμοντερνισμένοι τύποι ή και γνήσια νεωτερικοί, με αποτέλεσμα να παρατίθενται πλάι πλάι αρχαϊκά και νεωτερικά στοιχεία.

Διατηρημένους αρχαϊσμούς αποτελούν: α. η παλαιά δεικτική αξία του στοιχείου *ό, ή, τό* (*τὸν δ' ἡμείβετο/σ'* αυτόν απάντησε· *Ίλιάς* Α 292), του μεταγενέστερου άρθρου της κλασικής ελληνικής· β. η υπόρρητη παρουσία του δίγαμμα (*F*), το οποίο δεν εμφανίζεται στο ιωνικό αλφάβητο, στο οποίο έγινε και η οριστική κωδικοποίηση των επών σε γραπτό λόγο, αποκαλύπτεται από ορισμένες μετρικές ιδιορρυθμίες: φωνήεντα που μετρούν ως «θέσει» μακρά, αν και φαινομενικά ακολουθούνται από ένα μόνο σύμφωνο: *εἶπας (F)έπος* κλπ· γ. ασυναίρετοι τύποι: *ἔπεα πτερόεντα* (η συναίρεση παρακείμενων φωνηέντων αποτελεί νεωτερισμό της ελληνικής: *τιμηντα < *τιμηεντα*)· δ. γενική ενικού σε -οιο: *πολέμοιο*· ε. πτωτικό στοιχείο -φι σε τύπους με επιρρηματική μόνο σημασία (*ἴφι* ‘με δύναμη’),

αντανάκλαση παλαιάς οργανικής πτώσης που μαρτυρείται στη μυκηναϊκή· στ. ελαστικότητα στη χρήση της αύξησης στους παρελθοντικούς χρόνους των ρημάτων. Η ρηματική αύξηση είναι νεωτερικό χαρακτηριστικό της ελληνικής, άρα η ύπαρξη αναύξητων τύπων συνιστά αρχαϊσμό: π.χ. *θέτο* ‘τοποθέτησε’, *βήσετο* (αλλά και *ἔβαινε*)· εμφάνιση της τμήσης, ο χωρισμός δηλαδή του ρήματος από το προρρηματικό στοιχείο: *θαλερόν κατά δάκρυ χέουσα*/στα δάκρυα βουτημένη (*Ίλιάς* Z 496, μτφρ. Ν. Καζαντζάκης-Ι. Κακριδής), αντί για *καταχέουσα*. Νεωτερικά στοιχεία του έπους συνιστούν η λειτουργία του τύπου *ό, ή, τό* ως άρθρου (και όχι ως δεικτικού ‘αυτός’, ‘αυτή’, ‘αυτό’), οι συνηρημένοι τύποι λέξεων, η κανονική εμφάνιση του παρακειμένου σε *-κα* σε ορισμένα κλιτικά παραδείγματα, που είναι νέος σχηματισμός, ιδίως στον ενικό αριθμό, οι ρηματικοί τύποι με αύξηση. Στα έπη λοιπόν συνυπάρχουν αρχαίοι και νεωτερικοί τύποι (π.χ. η αλληπάλληλη εμφάνιση παλαιάς γενικής σε *-ιο* και νέας σε *-ου*: *θεείου καιομένοιο*, *γαμβροῖο/γαμβροῦ*), ασυναίρετοι αλλά και μια μειονότητα συνηρημένων σχηματισμών (*θεῶν* < **θεάων*). Ο λογότυπος *Πηληιάδεω Ἀχιλῆος* αποδεικνύει το ίδιο ακριβώς: η ακολουθία *ηο* παρέμεινε ως έχει στον τύπο *Ἀχιλῆος*, ο τύπος *Πηληιάδεω* όμως είναι νεότερος, επειδή έχει προχωρήσει ένα βήμα ακόμη: παρουσιάζει εναλλαγή ποσότητας των δύο αλληπάλληλων φωνηέντων (αντιμεταχώρηση).

Το έπος παρουσιάζει διαλεκτική σύμμιξη, αλλά η διαλεκτική βάση της ομηρικής γλώσσας είναι η ανατολική ιωνική, πράγμα που διαφαίνεται στα ακόλουθα χαρακτηριστικά: τροπή του μακρού *α* σε *η* ([a:]>[ε:]), ακόμη και μετά από *ι, ε, ρ* [i e r]: *κραδίη, φρήτηρ*· ποσοτική μετάθεση: *Πηληιάδεω* < **Πηληιάδηο* < **Πηληιάδαο*· προσωπικές αντωνυμίες της μορφής *ἡμεῖς* και *ὕμεῖς*· δυνητικό μόριο *ἄν*· αναπληρωματική έκταση της συλλαβής πριν από το δίγαμμα, μετά την αποσιώπησή του: **ξένFος* > *ξεῖνος* και πολλά άλλα. Έντονη είναι και η παρουσία αιολικών τύπων: διατήρηση του μακρού *α*: *Ἄτρείδαο*· δοτική πληθυντικού για την *γ'* κλίση σε *-εσσι*: *νήεσσι* ‘βάρκες’· διπλά έρρινα ως εξέλιξη των συμπλεγμάτων **sm*, **sn*: *ἔμμεναι* < **es-μεναι* απαρέμφατο του *εἶναι*, *ἀργεννός* < **ἀργεσ-νός* ‘λευκός’· αθέματη αντιμετώπιση συνηρημένων ρημάτων: *τίμαμι* αντί *τιμῶ*· πατρωνυμικά σε *-ιος* αντί για γενική ενικού: *Αἴας Τελαμώνιος*· δυνητικό μόριο *κε* και πολλά άλλα. Τέλος, εμφανίζονται και αρκαδοκυπριακά χαρακτηριστικά: από το λεξιλόγιο (*αἴσα* ‘μοίρα’, *ἄνωγα* ‘διατάζω’ κλπ.), λίγα φωνολογικά (το αρκτικό σύμπλεγμα *πτ* στα *πτόλις*, *πτόλεμος*), ενώ τα μορφολογικά στοιχεία είναι περισσότερα. Και εδώ παρατηρείται τολμηρή αντιπαράθεση ετεροδιαλεκτικών στοιχείων: *πολυχρύσιο* (αρχαϊσμός)

Μυκίνης (ιωνικό), *πᾶσιν μερόπεσσι* (αιολικό) *βροτοῖσιν* (ιωνικό)/όλους τους θνητούς ανθρώπους, *Τρώεσσιν* (αιολική κατάληξη με ιωνικό εφελκυστικό ν, δηλαδή το ν που προστίθεται, για να αποφευχθεί η χασμωδία, σε ουσιαστικά και ρήματα που λήγουν σε -σι και στο γ' ενικό πρόσωπο των ρηματικών τύπων, όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από φωνήεν).

Η δημιουργία αυτού του ανάμεικτου, διαλεκτικά και χρονολογικά, γλωσσικού αμαλγάματος αποτελεί μέρος του λεγόμενου ομηρικού ζητήματος. Θεωρείται αδύνατο μια γλώσσα με τόσο έντονη ποικιλία τύπων να αποτελεί ομιλούμενη εκδοχή, γι' αυτό και θεωρήθηκε απαγγελλόμενη τεχνητή γλώσσα καλλιτεχνικής δημιουργίας, αλλά για την ώρα είναι αβέβαιο το πώς ακριβώς δημιουργήθηκε (για μια σύντομη συζήτηση του θέματος βλ. Γ.9).

Η γλώσσα των ομηρικών επών άσκησε έντονη επιρροή σε όλη τη μεθομηρική ποίηση. Οι μεταγενέστεροι ποιητές χρησιμοποιούσαν πολύ συχνά τους επικούς τύπους με την αρχαϊκή τους αξία και το καλλιτεχνικό τους κύρος, με σκοπό να δημιουργήσουν «υψηλή» ποιητική ατμόσφαιρα. Στους ομηρικούς ύμνους χρησιμοποιείται η επική γλωσσική μορφή, αλλά με περισσότερους νεωτερισμούς. Ο Ησίοδος (περίπου 700 π.Χ.) στα έργα του *Θεογονία*, *Έργα και Ημέραι* και *Ασπίς* παραμένει προσκολλημένος στην επική παράδοση, τόσο λεξιλογικά όσο και από πλευράς γλωσσικών τύπων (σύμφωνα με στατιστικές κατά 80%), αλλά και με εμφανείς νεωτεριστικές αποκλίσεις από αυτήν. Ότι ο Ησίοδος κάνει τις δικές του επιλογές στη χρήση της επικής γλώσσας φαίνεται από το πώς χρησιμοποιεί την αιολική κατάληξη -*αο* και τη ιωνική -*εω* για τη γενική του ενικού. Ο Όμηρος προτιμά την κατάληξη -*αο* έναντι της -*εω* (με αναλογία 9:1 αντίστοιχα)· και ενώ η -*αο* ήταν ίδια με την κατάληξη που είχε η βοιωτική (η μητρική διάλεκτος του Ησιόδου) για τη γενική του ενικού, εκείνος χρησιμοποιεί εξίσου και τις δύο. Νεωτεριστική απομάκρυνση από το έπος μπορούν να θεωρηθούν η φανερή αγνόηση του δίγαμμα, αν και αυτό ήταν φθόγγος της μητρικής διαλέκτου του Ησιόδου, ο τύπος *Ποσειδέων*, έναντι του παλαιότερου ομηρικού *Ποσειδάων*, η προτίμηση συνηρημένων τύπων για τα ρήματα σε -*άω*, και κάποιοι αιολισμοί που δεν εμφανίζονται στα ομηρικά έπη — και ίσως οφείλονται στην αιολική καταγωγή του πατέρα του ποιητή— όπως το *καυάξαις* 'θρυμματισμένος' (μετοχή του *καταFάγνυμι*), τα κλινόμενα αριθμητικά — χαρακτηριστικό της λεσβιακής αιολικής (*τριηκόντων*)—, ο βαρυτονισμός, τονισμός δηλαδή όσο το δυνατόν νωρίτερα στη λέξη (*τρόπας*). Για ένα διάστημα πιστευόταν ότι η ησιόδεια γλώσσα περιέχει δωρικά στοιχεία, μια αντίληψη που αμφισβητείται.

Στοιχεία που θεωρήθηκαν ότι έχουν δωρική καταγωγή είναι το γ' πληθυντικό πρόσωπο σε -ον, π.χ. ἔδον 'έδωσαν', η γενική πληθυντικού σε -ᾶν (θεᾶν), ο τύπος του αριθμητικού τέτορα και οι βραχείες αιτιατικές σε -ας (βούλας/αττ. βουλᾶς). Για τους γραμματικούς της όψιμης αρχαιότητας ο χαρακτηρισμός δωρισμός ήταν ο μόνος δυνατός. Προσεκτική όμως μελέτη δείχνει ότι όλοι αυτοί οι τύποι δεν είναι απαραίτητο να ερμηνευτούν ως δωρισμοί, αλλά αποτελούν στην πραγματικότητα διατηρημένους αρχαϊσμούς (βλ. Κεΐμ. [3]).

Η διάλεκτος της λυρικής ποίησης διαφέρει από είδος σε είδος, ανάλογα με την περιοχή όπου αναπτύχθηκε και καλλιεργήθηκε το κάθε ένα. Όλα τα είδη ωστόσο έχουν συντεθεί σε, λιγότερο ή περισσότερο, τεχνητές γλωσσικές μορφές, έντονα επηρεασμένες από την επική γλώσσα.

Η ελεγεία, κατά βάση αλλά όχι αποκλειστικά θρηνητική ποίηση, ως ιωνική δημιουργία (του 7ου αιώνα π.Χ.) είναι συνδεδεμένη με την ιωνική διάλεκτο, παρουσιάζει όμως και έντονη επική επίδραση. Οι κύριοι εκπρόσωποί της είναι ο Αρχίλοχος από την Πάρο, ο Καλλίνος ο Εφέσιος (και οι δυο του 7ου αιώνα π.Χ.), ο Μίμνερος ο Κολοφώνιος (γύρω στα 600 π.Χ.), ο Ξενοφάνης (περίπου 565-470), όλοι δηλαδή από ιωνικό έδαφος, ο λάκωνας Τυρταίος (μέσα 7ου αιώνα π.Χ.) και ο μεγαρέας Θέογνις (μέσα 6ου αιώνα π.Χ.), από δωρόφωνες δηλαδή περιοχές, και ο αθηναίος Σόλων. Ο Αρχίλοχος είναι ο πρώτος έλληνας ποιητής που δηλώνει ότι εκφράζει τις προσωπικές του εμπειρίες και συναισθήματα, συχνά με απροκάλυπτη τόλμη, και αυτό αντικατοπτρίζεται στη γλωσσική μορφή που καλλιεργεί. Όσον αφορά τη φρασεολογία, είναι βαθύτατα επηρεασμένος από το έπος, εισάγει όμως στην ποίησή του πολλά καθημερινά ιωνικά γλωσσικά στοιχεία (βλ. Κεΐμ. [4]). Εκτός από το επικό λεξιλόγιο, επικά δάνεια των ελεγειακών ποιητών είναι τύποι όπως: *ίμερόεντα* (αιτ. του *ίμερόεις* 'ποθητός'), *έϋπλοκάμου* (γεν., 'με ωραίες μπούκλες') και άλλοι. Η έντονη προτίμηση προς την ιωνική διάλεκτο, όχι μόνο στον Αρχίλοχο αλλά και σε όλους τους πρώιμους ελεγειακούς ποιητές, εκδηλώνεται —και αυτό είναι αξιοπαρατήρητο— στο ότι αποφεύγουν μη ιωνικούς επικούς τύπους, αποφεύγουν δηλαδή τα αιολικά επικά στοιχεία. Ο Αρχίλοχος, για παράδειγμα, χρησιμοποιεί την κατάληξη -έων (*μελεδωνέων* από την ονομαστική *μελεδώνη* 'φροντίδα, λύπη' — ιωνική γενική πληθυντικού) και όχι -άων (αιολική), το δυνητικό μόριο ᾶν (ιωνικό) και όχι κε (αιολικό) κλπ. Αιολικοί τύποι εμφανίζονται μόνο από τον Ξενοφάνη και αργότερα. Η ελεγεία μεταφέρθηκε στην ηπειρωτική Ελλάδα από τον Τυρταίο, που δείχνει απόλυτη υπακοή στην ιωνική επική γλωσσική μορφή των προκατόχων του

ιώνων ελεγειακών (βλ. Κεϊμ. [5]). Επικά/ ιωνικά στοιχεία στην ποίηση του Τυρταίου είναι: η απουσία του δωρικού δίγαμμα: *τελέεντ' ἔπεα*/βέβαιες προβλέψεις (απόσπ. 4.2) αντί για *τελέεντα* *Ἔπεα*: ιωνικό *η* αντί για δωρικό μακρό *α*: *ἀναγκαίης ὑπὸ λυγρῆς/εξαιτίας* της φριχτής ανάγκης (απ. 6.2)· πτωτικοί τύποι όπως *ἡέλιιο* 'ηλίου'· γενικές σε *-έων*: *ψυχέων/δωρ. -αν*· αιολικό διπλό *σ*: *μετέσσεται* κλπ. Οι δωρισμοί του Τυρταίου είναι ελάχιστοι: βραχείες αιτιατικές πληθυντικού σε *-ας* (*δημότας*, τύπος που, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, ίσως να μην είναι δωρικός αλλά διατηρημένος αρχαϊσμός). Και ο δωριέας Θέογνις για τα εξακόσια ελεγειακά του δίστιχα χρησιμοποιεί την ιωνική διάλεκτο, αλλά αντίθετα με τους πρώιμους ελεγειακούς αποδέχεται πιο ελεύθερα μη ιωνικούς επικούς τύπους. Κάποιοι δωρισμοί στο έργο του είναι αδιαμφισβήτητοι: διατήρηση μακρού *α* (*παιάνων*), γενική ενικού σε *-α* (*Εύρώτα*), το δωρικό ρήμα *λῆν* 'θέλω' κλπ.

Το μέλος ήταν μονωδικό άσμα, η εκτέλεση του οποίου συνοδευόταν από λύρα ή αυλό. Καλλιεργήθηκε και αναπτύχθηκε στη Λέσβο, γι' αυτό και συνδέθηκε με τη λεσβιακή διάλεκτο. Τυπικοί εκπρόσωποι του είναι ο Αλκαίος και η Σαπφώ (τέλη 7ου αιώνα π.Χ. και οι δύο). Τα επικά δάνεια, όσον αφορά το λεξιλόγιο, είναι άφθονα και στους δύο ποιητές, αλλά όσον αφορά τους γλωσσικούς τύπους απαντούν συχνότερα στον Αλκαίο παρά στη Σαπφώ. Στη Σαπφώ οι μη αιολικοί (επικοί) τύποι εμφανίζονται σε άσματα με εορταστικό χαρακτήρα, επιθαλάμια και υμεναίους. Πάντως και για τους δύο ποιητές η επική επιρροή αφορά χρήση και σχηματισμούς λέξεων καθώς και τολμηρά σύνθετα. Χαρακτηριστικά της λεσβιακής διαλέκτου που εμφανίζονται στη μελική ποίηση είναι: διατήρηση του μακρού *α*: βαρυτονισμός: *βασίλευς*· συναίρεση *ε + ε > η* ([*e*]+[*e*] > [*ε:*]): *κῆνος* < **κε-ενος*· ψίλωση (απουσία δασέος πνεύματος)· αφομοίωση του *s* προς το έρρινο στοιχείο στα συμπλέγματα **sm*, **sn*: *σελάννα* < **σελασ-να*, *ἔμμι* < **es-mi*· απλοποίηση του συμπλέγματος **ns* και τροπή του φωνήεντος που προηγείται σε γνήσια δίφθογγο: *Μοῖσα* < **μον-σα*, *πίμπλεισι* < **πιμπλεν-σι*, γ' πληθυντικό πρόσωπο· δοτική πληθυντικού τριτόκλιτων ουσιαστικών σε *-εσσι*: *ὀππάτεσσι/ὄμμασι*· κλίση συνηρημένων ρημάτων ως αθέματων: *ὄρημι/ὀράω*· δυνητικό μόριο *κε*, και πολλά άλλα. Επικά δάνεια αποτελούν τα στοιχεία: γενική ενικού σε *-οιο* (*Περάμοιο*), σε *-αο* (*εἰς Αἴδαο δῶμα*), δοτική πληθυντικού τριτόκλιτων ουσιαστικών σε *-σι* (*ναυσίν* αντί για αιολικό *νάεσσιν*), εφελκυστικό *ν*, μετρική έκταση σε τύπους όπως *άνερος* και αρκετά άλλα. Επικά δάνεια συνιστούν ακόμη λέξεις και λογότυποι: *περὶ γᾶς μελαίνας*, και άλλα (βλ. Κεϊμ. [6], [7]).

Η μελική ποίηση θεωρείται ότι εκφράζει προσωπικά συναισθήματα και αυτό ίσως εξηγεί το ότι δεν συνδέθηκε μονοσήμαντα με μία μόνο διάλεκτο. Ο Ίωνας Ανακρέων (μέσα 6ου αιώνα π.Χ.) συνέθεσε στη μητρική του ιωνική διάλεκτο: η αντί για μακρό α (*σφαίρη, πορφυρέη*), γενική ενικού σε -εω (*Αἴδεω*), ψύλωση (*ἐπίστιος* αντί *ἐφέστιος*). Η διάλεκτος που χρησιμοποιεί περιέχει έντονα επικά στοιχεία, ιδίως επικά (σύνθετα) επίθετα (π.χ. *θρασυκαρδίων* ‘γενναίος’, *δακρυόεσσαν*), και γενικότερα το επικό λεξιλόγιο και λογότυπους: *εὐχολή* ‘προσευχή’· *δίζημαι*/ αττ. *ζητῶ*· *γαλαθηνὸν νεβρόν*/νεαρό ελαφάκι κατά το *νεβροὺς γαλαθηνούς* της *Οδύσσειας* (ρ 127). Η ταναγραία Κόριννα (που σύμφωνα με ορισμένους μελετητές θεωρείται σύγχρονη του Πινδάρου, ενώ σύμφωνα με άλλους τοποθετείται κατά το 200 π.Χ.) γράφει αντίθετα στην τοπική της βοιωτική διάλεκτο, με κάποια όμως επικά στοιχεία. Βοιωτικά στοιχεία είναι: η διατήρηση του δίγαμμα στην αρχή της λέξης (*Φελικῶν*), ο τύπος του αριθμητικού *πέτταρες* (για το *τέσσαρες*), ρηματικές καταλήξεις σε -νθι (= -ντι) και αρκετά ακόμη.

Το χορικό άσμα ή μολπή, συνδυασμός μουσικής, ποίησης και χορού, ήταν σημαντικό μέρος της ελληνικής πολιτιστικής δραστηριότητας. Ύμνοι, παιάνες, διθύραμβοι, εγκώμια, επινίκιες ωδές παρουσιάζονταν σε θρησκευτικούς εορτασμούς, αθλητικούς αγώνες ή σε ιδιωτικές γιορτές. Ως είδος διαμορφώθηκε σε δωρόφωνες περιοχές της Πελοποννήσου και της Μεγάλης Ελλάδας και συνδέθηκε έτσι με τη δωρική διάλεκτο. Ο πρώτος διδάξας του είδους ήταν ο Αλκμάνας (δεύτερο μισό 7ου αιώνα π.Χ.), που καθιέρωσε τον γλωσσικό κανόνα για τους διαδόχους του και συνέθεσε στην τοπική του λακωνική διάλεκτο με πολλά στοιχεία από την επική γλώσσα. Οι έντονοι λακωνισμοί απουσιάζουν ακόμη και από το έργο του Αλκμάνα (που ήταν ο «δωρικότερος» όλων). Χαρακτηριστικό της γλώσσας της χορικής ποίησης είναι η πολυμορφία της. Η γλωσσική βάση του χορικού άσματος ήταν μια συμβατική, λογοτεχνική δωρική, χωρίς έντονους ιδιοματισμούς. Είναι μια τεχνητή γλωσσική μορφή, μια λογοτεχνική γλώσσα, που πλάστηκε κατά το μοντέλο της επικής γλώσσας και προς την οποία τείνει κατά την εξέλιξή της. Υπό την επική επίδραση εμφανίζονται στο χορικό άσμα ιωνικά και αιολικά φωνολογικά και μορφολογικά στοιχεία. Η επική επιρροή διαφαίνεται και στο λεξιλόγιο. Εκπρόσωποι του χορικού άσματος είναι, εκτός από τον Αλκμάνα, ο Στησίχορος από την Ίμερα (αρχές 6ου αιώνα π.Χ.) και ο Ίβυκος από το Ρήγιο της Μεγάλης Ελλάδας (μέσα 6ου αιώνα π.Χ.), ο Σιμωνίδης (556-468 π.Χ.) και ο Βακχυλίδης (μέσα 5ου αιώνα π.Χ.)

από την ιωνική Κέω και ο περιφημότερος όλων, ο Πίνδαρος από τις Κυνός Κεφαλές της Βοιωτίας.

Δωρικά στοιχεία του χορικού άσματος είναι: διατήρηση του μακρού *α* (*Αώς/Ηώς* ‘αυγή’), τα προϊόντα της συναίρεσης *α + ο*, *α + ω > ā* [*a*]+[*o*], [*a*]+[*ɔ:*] > [*a:*] (**Αιακίδαων > Αίακιδᾶν*), *α + ε > η* [*a*] + [*e*] > [*ε:*], αντωνυμίες της μορφής *άμες* (*ήμεις*), κατάληξη *α’* πληθυντικού προσώπου *-μες*, γενική ενικού αρσενικών *α’* κλίσης *-α*, και πολλά άλλα. Ιωνικά και αιολικά επικά στοιχεία είναι: η γενική ενικού αρσενικών *α’* κλίσης *-αο* (δωρικό *-α*) και *-ηο* (π.χ. *Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος/καρτερόψυχου* Οδυσσέα, αντί για *Ὀδυσσέος*), δοτική πληθυντικού β’ κλίσης *-οισι* και γ’ κλίσης *-εσσι*, διφθογγισμός φωνήεντος ύστερα από την απλοποίηση του συμπλέγματος **ns* (*ἰδοῖσα*, μετοχή του *ὄρω*, *ἔοισα/οὔσα*), η αφομοίωση του *s* στο σύμπλεγμα **sn* (*φαεννόν < *φαεσνον* ‘λαμπερό’) και άλλα.

Στον Αλκμάνα, που μένει πιστότερος στη δωρική διάλεκτο, εμφανίζονται και μερικά μη δωρικά χαρακτηριστικά. Ο ποιητής αυτός χαρακτηρίστηκε από τον Απολλώνιο τον Δύσκολο ως «συνεχώς αιολίζων», αν και το ποσοστό των σίγουρων αιολικών τύπων στο κείμενό του δεν δικαιολογεί αυτό τον χαρακτηρισμό. Η επική επίδραση διαφαίνεται στις δοτικές σε *-οισι* και *-εσσι*, στις μετοχές θηλυκού γένους σε *-οισα* και στο δυνητικό μόριο που μπορεί να είναι *ᾶν* (ιωνικό) ή *κ’* (τύπος που προέκυψε με έκθλιψη από το *κε* ή *κα*: βλ. Κείμ. [8]).

Στους ίωνες Σιμωνίδη και Βακχυλίδη τα δωρικά χαρακτηριστικά είναι σπανιότερα από ό,τι σε άλλους εκπροσώπους του χορικού άσματος και, όπως είναι ίσως αναμενόμενο, τα ιωνικά στοιχεία παρουσιάζονται εντονότερα στο έργο τους, αν και το ερώτημα που ανακύπτει βέβαια είναι αν αυτοί οι ιωνικοί τύποι οφείλονται στην επίδραση της ζωντανής ομιλούμενης ιωνικής ή σε επική επιρροή. Οι δωρισμοί τους είναι κυρίως το μακρό *α*, η γενική ενικού σε *-α* (*Πανθείδα*), η γενική πληθυντικού σε *-αν* (*Μουσᾶν*), γ’ ενικό πρόσωπο σε *-τι* (*φατί/φασί*), γ’ πληθυντικό πρόσωπο ρημάτων σε *-ντι* (*πτάσσοντι* ‘τρομάζουν’). Ομηρισμούς συνιστούν οι ασυναίρετοι τύποι (*ἀείδω/ᾶδω*), η έντονη χασμωδία από αγνόηση του δίγαμμα, η γενική ενικού σε *-οιο* (*Κρόνοιο*), δοτική πληθυντικού σε *-εσσιν* (*στήθεσσιν*), αναύξητοι ρηματικοί τύποι κλπ. (βλ. Κείμ. [10]).

Το έργο του Πινδάρου (τέλος 6ου αιώνα π.Χ.) αποτελείται από παιάνες και επινίκια και χαρακτηριστικό της γλώσσας του είναι η ποικιλία της. Συνυπάρχουν δωρικά, ιωνικά και αιολικά γνωρίσματα, όχι απλώς σε παρακείμενους τύπους αλλά και μέσα στην ίδια λέξη. Δωρισμοί του είναι: διατήρηση του μακρού *α*: *μάτερ*

ἀμετέρα/αττ. μήτηρ ἡμετέρα — ο Πίνδαρος εκδωρίζει και ομηρικούς τύπους: *φωνᾶεν/φωνῆεν*· ο τύπος *Ποτειδᾶνος*, με διατήρηση του *τ* και συναίρεση σε *α* (< *Ποσειδαονος*)· γενική ενικού σε *-α*: *Πισάατα*, *Ἐρμᾶ*· γενική πληθυντικού μόνο σε *-αν*: *Ἡρακλειδᾶν*· αντωνυμίες *τύ/αττ. σύ, ἀμός/αττ. ἐμός*· γ' πληθυντικό πρόσωπο σε *-ντι*: *ἐντί/εἰσί*, *ἐξαπατῶντι/ἐξαπατῶσι*· μερική διατήρηση του δίγαμμα. Αιολικά χαρακτηριστικά εμφανίζονται στον διφθογγισμό του φωνήεντος μετά την αποβολή του *η* στο σύμπλεγμα **ns* (*Μοῖσα* < **μον-σα*) και στην αφομοίωση του *s* σε συμπλέγματα **ns* (*κλεενός* < **κλεεσ-νος/κλεινός* 'περίφημος'). Επικά στοιχεία είναι: τα επιρρήματα *ὄτε, ἄλλοτε* (αλλά και δωρικά *ὄκα, ἄλλοκα*)· ο τύπος *ἕτερος* (αλλά και δωρικό *ἄτερος*)· ασυναίρετοι κλιτικοί τύποι: *Ποσειδάων*· διπλό *σσ* στα *τόσσοις, μέσσοις, ἔσσεται*· δοτική πληθυντικού σε *-εσσι*· γ' ενικό πρόσωπο σε *-σι* (με τροπή του πρωτογενούς *-τι*) και *ἄλλα*. Πολλά είναι και τα λεξιλογικά επικά δάνεια —ιδίως στα επίθετα—, είτε ως αυτούσια μεταφορά (*αἰθόμενον πῦρ/ φλεγόμενο πυρ*· *Ὀλυμπιόνικος* 1.1) είτε ως ελαφρά παραλλαγή (πινδαρικό *χρησθὲν παλαίφατον* (*Ὀλυμπιόνικος* 2.39) αλλά ομηρικό *παλαίφατα θέσφατα/παλιά μαντεύματα* (*Ὀδύσεια* ι 507, μτφρ. Δ. Ν. Μαρωνίτης). Ένα ακόμη παράδειγμα αναδεικνύει την ποικιλομορφία της πινδαρικής γλώσσας: ο τύπος *τᾶν Μοισᾶν* (γενική πληθυντικού) έχει αιολική αντιμετώπιση στη συλλαβή *μοι-* αλλά δωρική κατάληξη *-ᾶν* (βλ. Κεῖμ. [9]).

Αναφέρθηκε νωρίτερα πως η γλώσσα του χορικού άσματος είναι κατά βάση δωρική, αλλά με έντονες επικές προσμείξεις, και κατά την εξέλιξή της τείνει να εμφανίζει περισσότερα επικά στοιχεία. Η γενική εξέταση ορισμένων γλωσσικών δεικτών μπορεί να αποδείξει αυτό τον ισχυρισμό: Ο Πίνδαρος, κάτω από επική επιρροή, αποφεύγει χωρίς δυσκολία το δίγαμμα, βασικό γνώρισμα της δωρικής διαλέκτου, ενώ ο Αλκμάν και ο Στησίχορος προτιμούν την επική αντιμετώπιση για τα συμπλέγματα που περιέχουν δίγαμμα, δηλαδή την αντέκταση του προηγούμενου φωνήεντος μετά την αποβολή του δίγαμμα. Στα ομηρικά έπη ο ιωνικός υποθετικός σύνδεσμος *εἰ* ήταν πολύ συχνότερος από τον *αἰ*. Το ίδιο ισχύει και για τον Πίνδαρο και τον Βακχυλίδη, που αποφεύγουν το δωρικό τύπο *αἰ*, αν και αυτός ο τύπος αποτελεί την αποκλειστική δωρική προτίμηση. Η αντιμετώπιση των δυνητικών μορίων αποκαλύπτει την προσκόλληση της γλώσσας του χορικού άσματος στην επική παράδοση. Γενικώς όλοι οι εκπρόσωποι του είδους αποφεύγουν το δωρικό *κα* και χρησιμοποιούν είτε το *ἄν* είτε το *κε*. Η προτίμηση του Πινδάρου για τα επιρρήματα με την ιωνική μορφή *-τε* (*ὄτε*, έναντι των δωρικών σε *-κα, ὄκα*) οδηγεί στο ίδιο

συμπέρασμα. Η χρήση των αναύξητων παρωχημένων χρόνων, αρχαϊκό γνώρισμα της επικής γλώσσας, γίνεται συχνότερη στους μεταγενέστερους εκπροσώπους του είδους.

Η τραγωδία είναι σύνθετο είδος (για την καταγωγή και τη δημιουργία του βλ. Z.1.4.). Τα χορικά μέρη της τραγωδίας προέρχονται από τον διθύραμβο, που ως είδος χορικού άσματος συνδεόταν με τη δωρική διάλεκτο. Τα απαγγελόμενα/ διαλογικά μέρη της τραγωδίας προέρχονται από μια παλαιότερη μορφή απαγγελίας, που σχετιζόταν γλωσσικά με ιαμβικές και τροχαϊκές διηγήσεις σε ιωνικές περιοχές, και είχαν συντεθεί στην ιωνική διάλεκτο. Η τραγωδία όμως ως λογοτεχνικό είδος γεννήθηκε και απόκτησε την οριστική της μορφή στην Αττική, γι' αυτό και ο κυρίαρχος γλωσσικός χαρακτήρας της είναι αττικός. Η γλώσσα της τραγωδίας είναι και αυτή μια τεχνητή λογοτεχνική γλώσσα, διαποτισμένη από αττικά στοιχεία με μικρή ανάμειξη αρχαϊσμών, συστηματικών δωρισμών στα χορικά, και ιωνικών/επικών χαρακτηριστικών στον διάλογο, αν και η γενική εικόνα ποικίλλει κατά ποιητή, κατά την ηλικία του και τις προτιμήσεις του.

Σημαντική απόκλιση από την αττική διάλεκτο συνιστούν οι ιωνικοί επικοί τύποι. Τα επικά στοιχεία αποτελούν κοινό χαρακτηριστικό και των τριών τραγικών και είναι ιδιαίτερα συχνά στις αγγελικές ρήσεις — τις εκτενείς αφηγήσεις των αγγελιοφόρων. Η παρουσία τους πάντως καθορίζεται και από τις προσωπικές επιλογές του κάθε ποιητή. Για παράδειγμα ο Αισχύλος χρησιμοποιεί τον ομηρικό τύπο *πτόλις* δέκα φορές, ενώ ο Σοφοκλής ποτέ. Επικά χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα: ασυναίρετοι τύποι: *χαλκέου/χαλκοῦ, χρυσέων/χρυσῶν· ει και ου* ως αποτέλεσμα αναπληρωματικής έκτασης: *ᾧ ξεῖνε/ξένε, γούνατα/γόνατα·* μετρική έκταση: *εἰλάτινος/ἐλάτινος, οὔρειον/ῶρειον·* οι καταλήξεις *-οιο* για τη γενική ενικού και *-εσσι* για δοτική πληθυντικού· οι θαμιστικοί παρατατικοί (χρόνος που δηλώνει ότι η ρηματική πράξη γινόταν κατ' επανάληψη) σε *-εσκε·* οι αναύξητοι ρηματικοί τύποι και άλλα. Μερικές φορές είναι δύσκολο να διακριθεί αν οι ιωνικοί τύποι της τραγωδίας προέρχονται από την επική ποιητική γλώσσα ή αν αποτελούν απευθείας δάνεια της ιωνικής διαλέκτου. Οι φωνολογικοί πάντως ιωνισμοί που δεν απαντούν στο έπος είναι λίγοι, π.χ. *πρευμενής < πρηυμενής/ αττ. πραυμενής* 'ήπιος, ευγενής'.

Η δωρική παρουσία ακόμη και στα χορικά είναι ασθενής. Το κυρίαρχο δωρικό χαρακτηριστικό είναι το μακρό *α*, βασικό διαχωριστικό διακριτικό από την καθημερινή ομιλία. Το δωρικό *α* εμφανίζεται σε σταθερούς δωρικούς τύπους (*νίκα/νίκη, φάμα/φήμη, ἀμέτερος/ήμετερος, βάσομαι/βήσομαι, πλαγά/πληγή*), και σε σύνθετα

με *τλα-* και *δαμο-* (π.χ. *οὐκ άνέτλατ' έργων/ δεν άντεχε πράξεις*: Σοφοκλής, *Οιδίπους επί Κολωνῶ* 239).

Εναλλαγή μεταξύ δωρικού *α* και αττικού *η* είναι συνηθισμένη για λυρικά και διαλογικά μέρη, όταν η λέξη είναι συνήθης στο αττικό λεξιλόγιο (*δᾶμος/δήμος*). Γλωσσικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η εμφάνιση του δωρικού *α* στους διαλόγους. Τέτοιο *α* στον ιαμβικό τρίμετρο και τον τροχαϊκό τετράμετρο εμφανίζεται για μετρικούς λόγους σε λέξεις που θεωρούνται διαλεκτικές δωρικές και ακραιφνώς ποιητικές (*έμπας/έμπης*, επίρρημα, 'όμοια', *έκατι/έκητι* 'μέσω', *πειθάνωρ* 'υπάκουος') και σε λέξεις που παρουσιάζουν *α* σε όλες τις διαλέκτους (*ναυ-αγός*, *κατάγνυμι*), ενώ σε παράγωγα και σύνθετα επικρατεί ο αττικός τύπος με *η* (*πανσέληνος*). Παρουσιάζονται τέλος και υβρίδια όπως *φήμα*, *μηχανά* (αντί για αττικό *φήμη*, *μηχανή* ή δωρικό *φάμα*, *μαχανά*), όπου διατηρείται κυρίως το *α* της κατάληξης. Τέτοιοι τύποι αναδεικνύουν τον συμβατικό χαρακτήρα αυτής της ποιητικής γλώσσας και το γεγονός πως οι δωρισμοί αποτελούν διακοσμητική επίστρωση. Αυτό διαφαίνεται και από την παρουσία κάποιων επίμονων αττικισμών: *ήδύς*, *ήμαρ* 'μέρα' κλπ. Άλλοι δωρισμοί, πλην του *α*, είναι σπάνιοι: γενική ενικού σε *-α* (*Αΐδα/αττ. Άδου*), συντετμημένες προθέσεις *άν-* και *παρ-* (*άντέλλω/άνατέλλω*, *παρβαίνω/παραβαίνω*) και λίγοι ακόμη.

Για να κατανοηθεί η γλώσσα της τραγικής σύνθεσης, θα πρέπει, έστω και σύντομα, να συζητηθεί το λεξιλόγιό της. Σύμφωνα με τις καίριες παρατηρήσεις του Αριστοτέλη, η ποιητική λέξη και έκφραση είναι απομακρυσμένη από τη γλώσσα της καθημερινής επικοινωνίας. Οι τραγικοί ποιητές για να αποφύγουν την πεζολογία και να παραμείνουν σαφείς, χωρίς να γίνουν κοινότοποι, παραλλάσσουν τη μορφή οικείων λέξεων, χρησιμοποιούν ουσιαστικά με καινούρια παραγωγικά επιθήματα, νεολογισμούς (νέους λεξιλογικούς σχηματισμούς), κυρίως σύνθετα και όχι παράγωγα, αρχαϊκά στοιχεία και ποιητικούς τύπους λέξεων, δηλαδή λέξεις με γνωστές λογοτεχνικές συνδέσεις στη θέση των κοινών, λέξεις από άλλες διαλέκτους, γενικότερα ανοίκειες ή εξωτικές, κοσμητικά επίθετα (επίθετα με φορτισμένη σημασία που δεν είναι απαραίτητα για το νόημα της πρότασης) και άφθονες σύνθετες λέξεις. Παρατηρείται λοιπόν στην τραγωδία εσκεμμένη αλλαγή στο λεξιλόγιο, για να κρατηθεί η λογοτεχνική τραγική γλώσσα σε απόσταση από την καθημερινή γλώσσα.

Συνειδητή απομάκρυνση από το καθημερινό λεξιλόγιο συνιστά η εμφάνιση απλών τύπων αντί για τούς συνηθισμένους σύνθετους και αντιστρόφως. Έτσι χρησιμοποιείται το απλό *θνήσκω* για το *άποθνήσκω*, το *ήμαι* για το *κάθημαι*, και το

σύνθετο *έκσημαίνω* για το απλό *σημαίνω*, καθώς και το *έξεπεύχομαι* για το *εύχομαι*. Συχνά οι λέξεις της τραγωδίας είναι μορφολογικά πολύ κοντά με αυτές της αττικής, αν και παραλλάσσουν ελαφρώς είτε στη μορφή της ρίζας είτε στο παραγωγικό πρόσφυμα: *έχθος/αττ. έχθρα, είμα/αττ. ιμάτιον, νεοχμός/αττ. νέος*. Ο σχηματισμός ουσιαστικών με την κατάληξη *-μα* (π.χ. *έξέύρημα* ‘επινόηση’, *οΐστρημα* ‘κέντρισμα’), αν και γνωστός στον αρχαίο αττικό πεζό λόγο, ήταν σπάνιος την εποχή των τραγικών συνθέσεων. Αντιθέτως ήταν πολύ διαδεδομένος σε ιωνικές συνθέσεις με τεχνικό χαρακτήρα. Ίσως γι’ αυτό οι λέξεις σε *-μα* να θεωρήθηκαν «μη αττικές», «ξένες», και χρησιμοποιήθηκαν στην τραγωδία για να επιτευχθεί η επιθυμητή απόσταση από την καθημερινή γλώσσα. Κάτι ανάλογο ισχύει και για τα αφηρημένα ουσιαστικά σε *-σις* (*φθόνσις/φθόνος, ώφέλησις/ώφέλεια*). Προτιμήθηκαν από ίωνες συγγραφείς, είναι όμως σπάνια στην αττική μέχρι τον 5ο αιώνα π.Χ. Τα ουσιαστικά αυτά έχουν συνδεθεί με την έκφραση τεχνικών και επιστημονικών εννοιών και γι’ αυτό τα προτιμά ο Σοφοκλής.

Την κύρια πηγή ποιητικών εκφράσεων και για την τραγωδία αποτελεί το ομηρικό και μεθομηρικό έπος: *άδελφός/όμαιμος* (ποιητικό), *βαδίζειν/στείχειν* (ποιητικό) κλπ. Μη αττικές λέξεις στην τραγωδία είναι κυρίως ιωνικές. Λέξεις που δεν απαντούν στον αρχαίο αττικό πεζό λόγο ή στις αττικές επιγραφές και χρησιμοποιούνταν από παλαιούς ίωνες πεζογράφους θεωρήθηκαν αναμφίβολα ιωνικά δάνεια, π.χ. *φερνή* για το αττικό *προίξ* ‘προίκα’. Οι διαλεκτισμοί από τη Σικελία είναι πολύ λιγότεροι, π.χ. *όπάων/όπαδός* κλπ. Απομάκρυνση από την πεζολογική καθημερινότητα αποτελεί η σπανιότητα του δυϊκού στις τραγικές συνθέσεις, αν και ο δυϊκός ήταν συνηθισμένο χαρακτηριστικό του αττικού προφορικού λόγου, η απουσία του άρθρου και η λειτουργία των τύπων *ό, ή, τό* ως δεικτικών αντωνυμιών (με την παλαιά τους δηλαδή αξία) κ.ά.

Όπως αναφέρθηκε, στοιχεία του καθημερινού λόγου, ακόμη και υποκοριστικά, είναι ασυμβίβαστα με το ύφος της τραγωδίας και απουσιάζουν από αυτή. Παρά ταύτα, εμφανίζονται και λέξεις του καθημερινού λόγου, οι οποίες προσδίδουν ρεαλισμό, διευκολύνουν την κατανόηση εκ μέρους του θεατή και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να εκφράσουν υπερβολή, πλεονασμούς, ειρωνεία κ.ά.: *τίς τόν γέροντα τύμβον όρφανόν σέθεν τίθησιν;* Ποιος εμένα, τον ταφόγερο ορφάνεψε από σένα; (Ευριπίδης, *Μήδεια* 1209-1210, μτφρ. Π. Πρεβελάκης). Ο Ευριπίδης θεωρείται ο πρώτος που εισήγαγε στην τραγωδία καθημερινά στοιχεία. Πάντως, ακόμη και στα διαλογικά μέρη τα πεζολογικά αυτά στοιχεία είναι

περιορισμένα. Μη ποιητικά επίσης στοιχεία αποτελούν οι τεχνικοί όροι των ειδικών λεξιλογίων, ιατρικοί, δικανικοί κ.ά. Ιδιαίτερα συχνοί είναι οι ιατρικοί όροι, προπάντων στον Σοφοκλή που με τον τρόπο που χρησιμοποιεί το ιατρικό λεξιλόγιο (βλ. Z.2.7) δείχνει να έχει συγκεκριμένες γνώσεις επί του θέματος.

Με την πάροδο του χρόνου εμφανίζονται στη γλώσσα των τραγικών ολοένα και περισσότερα νεωτερικά γλωσσικά στοιχεία. Το αποτέλεσμα είναι ιδιαίτερα αισθητό στον Ευριπίδη, που είναι και ο οψιμότερος από τους τρεις και γενικά δεν διστάζει να υιοθετήσει λιγότερο αρχαϊκά στοιχεία. Οι αοριστικοί σχηματισμοί είναι τυπικό παράδειγμα. Ο αόριστος με την κατάληξη -ν στο γ' πληθυντικό πρόσωπο είναι εξαιρετικά αρχαϊκός σχηματισμός (με την παλαιά ινδοευρωπαϊκή κατάληξη -ν < *nt)· π.χ. *ἔθεν, ἔδον*. Οι τύποι που σχηματίζονται με την κατάληξη -σαν (*ἔθεσαν, ἔδοσαν*), είναι σχετικά νεότεροι (με αναλογική προσθήκη της κατάληξης από τους αορίστους σε -σα) και εμφανίζονται και στους τρεις τραγικούς. Αντίθετα, οι σχηματισμοί με την κατάληξη -καν, (π.χ. *ἔθηκαν, ἔδωκαν*) (με γενίκευση της μορφής του ενικού *ἔθηκα, ἔδωκα*), είναι άκρως νεωτερικοί και παρουσιάζονται μόνο στον Ευριπίδη.

Ο Αισχύλος θεωρείται ο αρχαιότερος όλων. Τα ομηρικά του δάνεια είναι πολλά, ιδίως στα πρώιμα έργα του, αν και στα όψιμα έργα του αποδεσμεύεται κάπως από την ομηρική επιρροή. Το ύφος του είναι πληθωρικό, μεγαλοπρεπές, με σύνθετες περιφράσεις και σύνθετα (πολλά από τα οποία αποτελούν νεολογισμούς· βλ. Κείμ. [11]). Στο έργο του Σοφοκλή εμφανίζεται μια τάση για απλοποίηση. Αρχικά ήταν εξαρτημένος από τον Αισχύλο, με πολλές αισχύλειες φράσεις, αλλά και πολλά επικά (θεωρείται ο ομηρικότερος όλων) και λυρικά δάνεια. Η τάση για επιτήδευση υποχωρεί στα τελευταία έργα του, το ύφος του γίνεται αυθόρμητο και λιτό, με λιγότερα σύνθετα και στερητικά, αρκετές καθημερινές εκφράσεις και πολλά αφηρημένα ουσιαστικά (βλ. Κείμ. [12]). Ο Ευριπίδης παρουσιάζει τα περισσότερα πεζολογικά και νεωτερικά στοιχεία — κυρίως στα διαλογικά μέρη, κάποτε και στα χορικά. Το ηρωικό και επικό στοιχείο στην ποίησή του καθηλώνεται κάπως, ποτέ όμως το ύφος του δεν γίνεται κοινό και τετριμμένο (βλ. Κείμ. [13]).

Ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της κωμωδίας (για τη δημιουργία του είδους βλ. Z.1.5) είναι ο Αριστοφάνης (445 π.Χ.-περίπου 385 π.Χ.). Η βάση της αττικής κωμωδίας είναι η αττική διάλεκτος. Πληθώρα χαρακτήρων παρουσιάζονται ή διακωμωδούνται στην αριστοφανική κωμωδία, όμως η βασική γλωσσική μορφή των έργων είναι η απλή καθομιλουμένη του μέσου, ελεύθερου, μορφωμένου Αθηναίου. Είναι αλήθεια ότι στην κωμωδία εμφανίζονται και λαϊκά στοιχεία, βρισιές,

αθυροστομίες και πολλές βωμολοχίες (βλ. ΠΑΡ.2.6). Χαρακτήρες που δεν είναι Αθηναίοι μιλούν στη διάλεκτό τους, π.χ. μεγαρική, βοιωτική, λακωνική, ενώ αυτοί που δεν είναι Έλληνες παρεφθαρμένα ελληνικά.

Βασικοί αττικισμοί της κωμωδίας είναι οι ακόλουθοι: διπλό *ττ* για το διπλό *σσ* άλλων διαλέκτων (π.χ. *πράττω* για *πράσσω*), διατήρηση του μακρού *α* μετά από *ε, ι, ρ* (*νέα, χώρα*), ο τύπος *ζύν* της πρόθεσης *σύν*, κυρίως σε σύνθετα, η χρήση του δυϊκού κ.ά. Στον Αριστοφάνη εμφανίζονται και νεωτερικοί γλωσσικοί τύποι: αόριστοι με κατάληξη *-σαν* και *-καν* (π.χ. *ἔδοσαν, παρέδωκαν*), β' ενικό πρόσωπο προστακτικής έγκλισης σε *-ασο* (π.χ. *ἀντίστασο*) πλάι στον παλαιότερο σχηματισμό σε *-ω < *-αο < *-ασο* (π.χ. *ἴστω*) κ.ά. Επίσης, η προσθήκη του δεικτικού *-ι* (*ὁδί* 'αυτός εδώ', *ἐνθαδί* 'εδωνά', *νυνί* 'τόρα δα'), η εκφραστική επιμήκυνση λέξεων (όπως *αὐτότατος* 'αυτός εδώ', *μονώτατος* 'κατάμονος') και εκφραστικά σύνθετα (όπως *τρισκακοδαίμων, τρισμακάριος, ὑπέρσοφος, ὑπερφυῶς φιλαθήναιος*) συμβάλλουν στο να δημιουργηθεί ζωνρό κλίμα. «Χαμηλού» γλωσσικού επιπέδου θεωρούνται τα ακόλουθα στοιχεία: η αντικατάσταση του κλειστού στιγμικού *π* [p] από το κλειστό στιγμικό δασύ *φ* [ph] : *σφόνδυλος/σπόνδυλος*: οι χαρακτηρισμοί προσώπων με την κατάληξη *-ξ* [-ks]: *στόμφαξ* 'φαφλατάς', *φέναξ* 'αγύρτης'. εκφράσεις όπως: *οὐδὲ στριβιλικίγξ* 'ούτε κιχ', *οὐδὲ γρῦ* 'ούτε γρυ'. τα υποκοριστικά σε *-ίδιον*: *αἰγίδιον, Εὐριπίδιον* (< Ευριπίδης), *Σωκρατίδιον* (< Σωκράτης). η έκδηλη προτίμηση για ρήματα που εκφράζουν επιθυμία: π.χ. *βινητιᾶν* 'επιθυμώ'. κατάρες όπως *ἐς κόρακας*. λέξεις όπως *πέος, φάλης* 'φαλλός', *καταπύγων* 'λάγνος'. τα μη ελληνικά *κασαλβάζω* 'πορνεύω', *κασώριον* 'πορνείο', *κόβαλος* 'κακοποιός' κ.ά. Ο Αριστοφάνης δημιουργεί κωμική ατμόσφαιρα παραθέτοντας λέξεις ή ολόκληρα αποσπάσματα από τραγικές συνθέσεις σε τελείως πεζολογικά συμφραζόμενα, παρωδώντας δηλαδή τραγικές ρήσεις (*παρατραγωδεῖν*): π.χ. τύπους με δωρικό μακρό *α* (*ἀχέτας/ἠχέτης* 'τζιτζικας'), ασυναίρετους τύπους (*χρῦσεον φάος*, Αριστοφάνης, *Ὅρνιθες* 1748· *τὸ κέαρ ἠὲ φράνθην ἰδῶν/ευράνθηκε* η καρδιά μου που το είδα..., Αριστοφάνης, *Ἀχαρνῆς* 5, κατά το *εἰσιδοῦσά τ' ἠγλύνθην κέαρ/* και ράγισε η καρδιά μου που τα είδα, Αισχύλος, *Προμηθεὺς Δεσμώτης* 245, μτφρ. Ι. Γρυπάρης) κλπ. Η αριστοφανική παρωδία επεκτείνεται και σε άλλα λογοτεχνικά είδη, με αποσπάσματα από το έπος, τον διθύραμβο, καθώς επίσης και σε εξαμετρικούς χρησμούς με πολλές ομηρικές λέξεις.

Η εισδοχή μη αττικών διαλεκτικών στοιχείων και η παραφθορά της ελληνικής από ξένους ομιλητές (βλ. ΠΑΡ.2.7) συντείνουν στην αίσθηση του αστείου. Εδώ σίγουρα έπαιξε ρόλο το γλωσσικό αίσθημα των αρχαίων Αθηναίων, που ήταν

ιδιαίτερα περήφανοι για τη γλώσσα που μιλούσαν (Hoffmann & Debrunner 1983, 142). Τέτοιοι διαλεκτικοί τύποι είναι: λακ. *παρσένε σιά/αττ. παρθένε θεά*: λακ. *μῶά/αττ. μοῦσα*: μεγαρ. *μᾶδδαν/αττ. μᾶζαν*: μεγαρ. *παιδδωᾶν/αττ. παιζουσσῶν*. Η παραποίηση της ελληνικής από ξένους ομιλητές χαρακτηρίζεται από κάποιες «κανονικότητες»: αντικατάσταση κλειστού δασέος συμφώνου με το αντίστοιχο ἄηχο (*σκῆμα/σχῆμα, ἔλαπρός/ἐλαφρός*), εσφαλμένη χρήση των πτώσεων, σύγχυση των γραμματικών γενών κ.ά. Στο κωμικό αποτέλεσμα, τέλος, συντείνουν οι εσκεμμένοι σχηματισμοί ἄπαξ σύνθετων (σύνθετων λέξεων που εμφανίζονται μόνο μία φορά στον αρχαίο ελληνικό λόγο): π.χ. *ψαμμακοσιογάργαρα/σαν* την ἄμμο ἀμέτρητες (Αριστοφάνης, *Ἀχαρνῆς* 3, μτφρ. Θ. Σταύρου): *γλισχρ-αντιλογ-εξεπίτριπτος/για* μικρές και γεμάτες χυδαία πονηριά δε θα σέρνεσαι ἀσήμαντες δίκες (Αριστοφάνης, *Νεφέλαι* 1004, μτφρ. Θ. Σταύρου) κ.ά. (βλ. Κεῖμ. [14]).

Ο πεζός λόγος είναι συνδεδεμένος με δύο διαλέκτους, την ιωνική και την αττική. Εδώ θα παρουσιαστεί σύντομα η γλώσσα του ιστορικού Ηρόδοτου του Αλικαρνασσεά (5ος αιώνας π.Χ.). Ο Ηρόδοτος ταξίδεψε πολύ στη ζωή του, γεγονός που αντανακλάται σε κάποιο βαθμό στον γλωσσικό κοσμοπολιτισμό του έργου του. Ο γλωσσικός πυρήνας της ηροδοτέιας ιστορίας είναι η ιωνική διάλεκτος: καθολική τροπή του μακρού *α* σε *η*: *πρήσσω*: ἀντέκταση μετά την αποβολή του δίγαμμα: *ξείνος* < *ξένφος: ασυναίρετοι τύποι: *δημοεργοί/αττ. δημιουργοί, ἐποίηε/αττ. ἐποίηι*: γενική ενικού *-εω* (αντιμεταχώρηση από *-αο*): *Ξέρξεω*: γενική πληθυντικού σε *-έων*: *ἄπασέων ἡμερέων*: ευρεία χρησιμοποίηση του τύπου *ἦν* (υποθετικός σύνδεσμος για το *ἔάν*): κατάληξη *γ'* ενικού προσώπου ενεστώτα μέσων ρημάτων σε *-αται*: *ἠγάται* 'θεωρείται': μετατόπιση των ρημάτων σε *-μι* στη συζυγία των ρημάτων σε *-ω*: *διδοῖ* ἀντί για *δίδωσι* κλπ. Για να περιγράψει όμως ο Ηρόδοτος τον σφοδρό αγώνα των Μηδικών πολέμων ἐνίωθε ότι δεν του ἀρκούσε η ἀπέριτη *Ἰάς* (ιωνική), γι' αυτό και ἐπέλεξε γλωσσικά στοιχεία και ἐκτός ιωνικής. Μια πρώτη πηγή είναι τα ομηρικά ἔπη, μάλιστα ο Ηρόδοτος ἔχει χαρακτηριστεί «ομηρικώτατος». Επικά στοιχεία του είναι: θαμιστικοί παρατατικοί με πρόσφυμα *-σκ-* (*ἐθέλεσκον*), ἀναύξητοι ρηματικοί τύποι (*λάβεσκε* 'έλαβε') και η παρουσία τμήσης. Ο Ηρόδοτος χρησιμοποιεί ἀκόμη στοιχεία ἀπό ἄλλες διαλέκτους, κυρίως την αττική, και μερικές λέξεις ἀπό ξένες γλώσσες (βλ. Κεῖμ. [15]).

[1] Όμηρος, *Ιλιάς* A 172, 176-181 Monro & Allen.

Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων·

.....
*ἔχθιστος δέ μοι ἔσσι διοτρεφέων βασιλῆων·
αἰεὶ γάρ τοι ἔρις τε φίλη πόλεμοί τε μάχαι τε·
εἰ μάλα καρτερός ἔσσι, θεός που σοὶ τό γ' ἔδωκεν·
οἴκαδ' ἰὼν σὺν νηυσὶ τε σῆς καὶ σοῖς ἑτάροισι
Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε, σέθεν δ' ἐγὼ οὐκ ἀλεγίζω,
οὐδ' ὄθομαι κοτέοντος.*

Κι ο πρωταφέντης Αγαμέμνονας του απηλογήθη τότε

.....
Εσένα πιο βαριά σε οχτρεύομαι μες στους τρανούς ρηγάδες
τι πάντα πόλεμοι σου αρέσουνε, συνερισιές κι αμάχες
και λέω, αν είσαι τόσο αντρόκαρδος, από θεού 'ναι δώρο.
Τράβα στον τόπο σου με τ' άρμενα και τους συντρόφους όλους,
κι εκεί στους Μυρμιδόνες όριζε. Δεν σε ψηφώ καθόλου,
κι ούτε με νοιάζει που μου θύμωσες, μόν' τη φοβέρα μου άκου:

Μετάφραση Ν. Καζαντζάκης-Ι. Κακριδής

βασιλῆων, ἔσσι: αρχαίοι ασυναίρετοι τύποι· *βασιλῆων*: απουσία βράχυνσης· *διοτρεφέων*: τύπος με βράχυνση· *τόν*: αντωνυμικός τύπος με δεικτική αξία· *νηυσί*: ιωνικός τύπος· *Μυρμιδόνεσσιν*: αιολικός τύπος με ιωνικό εφελκυστικό ν.

[2] Όμηρος, *Όδύσεια* ε 85-86, 92-96 Allen.

*Ἑρμείαν δ' ἐρέεινε Καλυψώ, δῖα θεάων,
ἐν θρόνῳ ἰδρύσασα φαιινῶ σιγαλόεντι·*

.....
*Ἵς ἄρα φωνήσασα θεα παρέθηκε τράπεζαν
ἀμβροσίης πλήσασα, κέρασσε δὲ νέκταρ ἐρυθρόν.
αὐτὰρ ὁ πῖνε καὶ ἦσθε διάκτορος ἀργειφόντης.
αὐτὰρ ἐπεὶ δειπνησε καὶ ἦραρε θυμὸν ἔδωδῆ,
καὶ τότε δὴ μιν ἔπεσιν ἀμειβόμενος προσέειπεν·*

Η Καλυψώ, αρχοντική θεά, ρώτησε αμέσως τον Ερμή,
αφού πρώτα τον κάθισε σε κάθισμα γυαλιστερό κι ωραίο:

Τον λόγο της συμπλήρωσε η θεά και του έστρωσε τραπέζι:

άφθονη αμβροσία, νέκταρ κόκκινο.

κι έπινε εκείνος κι έτρωγε, ψυχοπομπός κι αργοφονιάς,

ώσπου δειπνώντας χόρτασε κι ευφράνθη.

Τότε κι αυτός με τη σειρά του πήρε τον λόγο κι είπε:

Μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης

έρεινε, θεάων, προσέειπε: αρχαίοι ασυναίρετοι τύποι· *ό*: αντωνυμικός τύπος με δεικτική αξία· *κέρασσε, πίνε, δείπνησε*: αναύζητοι αρχαίοι ρηματικοί τύποι· *ήραρεν, προσέειπεν*: νεότεροι ρηματικοί τύποι με αύξηση· *φαεινῶ, αμβροσίης*: ιωνικοί τύποι· *κέρασσε*: αιολικός τύπος.

[3] Ησίοδος, *Θεογονία* 36-43 Solmsen.

*Τύνη, Μουσάων ἀρχώμεθα, ται Διὶ πατρὶ
ὕμνευσαι τέρπουσι μέγαν νόον ἐντὸς Ὀλύμπου,
εἰρεῦσαι τὰ τ' ἔοντα τὰ τ' ἑσόμενα πρό τ' ἔοντα,
φωνῆ ὀμηρεῦσαι· τῶν δ' ἀκάματος ῥέει αὐδὴ
ἐκ στομάτων ἠδεῖα· γελᾷ δέ τε δώματα πατρὸς
Ζηγὸς ἐριγδούποιο θεᾶν ὀπι λειριόεσση
σκιδναμένη· ἠχεῖ δέ κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου
δώματά τ' ἀθανάτων.*

Τραγουδιστή, απ' τις Μούσες ας αρχίσουμε που υμνολογώντας στον πατέρα Δία ευφραίνουν τη μεγάλη του ψυχή μέσα στα δώματα του Ολύμπου, λαλώντας και τα τωρινά και τα μελλούμενα και τα περασμένα με τη φωνή εναρμόνια ζυγιασμένη. Και το τραγούδι τους ακούραστο ρέει απ' τα στόματα γλυκό. Αναγαλλιάζουνε τα δώματα του Δία πατέρα του μεγαλοβρόντη, στων θεαινών την άνθινη φωνή καθώς σκορπάει. Κι αντιλαλούν οι χιονοσκέπαστες κορφές του Ολύμπου και τα δώματα των αθανάτων.

Μετάφραση Π. Κοντομίχης

Μουσάων, νόον, ἐριγδούποιο: αρχαίοι ασυναίρετοι τύποι· *θεᾶν*: συνηρημένος τύπος, τυπική αιολική και δωρική συναίρεση· *κάρη*: ιωνικός τύπος· *ἑσόμενα*: αιολικός τύπος.

[4] Αρχίλοχος, 1 και 15 West.

1. *εἰμὶ δ' ἐγὼ θεράπων μὲν Ἐνναλίιο ἄνακτος
καὶ Μουσέων ἐρατὸν δῶρον ἐπιστάμενος.*

Είμαι στη δούλεψη εγώ του Ενυάλιου τ' αφέντη, μα ακόμα και των Μουσών τ' ακριβό δώρο το ξέρω καλά.

Ενυάλιο: επικός τύπος· *Μουσέων*: ιωνικός τύπος

15. Γλαῦκ', ἐπίκουρος ἀνήρ τόσσον φίλος ἔσκε μάχηται.

Όσον καιρό πολεμάει, είναι φίλος ο σύμμαχος, Γλαύκε.

Μετάφραση Θ. Σταύρου

τόσσον: επικός (αιολικός) τύπος· *ἔσκε*: επικός-ιωνικός τύπος

[5] Τυρταίος, 10 West.

τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα
ἄνδρ' ἀγαθὸν περὶ ἧι πατρίδι μαρνάμενον·
τὴν δ' αὐτοῦ προλιπόντα πόλιν καὶ πίονας ἀγροὺς
πτωχεύειν πάντων ἔστ' ἀνηρότατον,
πλαζόμενον σὺν μητρὶ φίλῃ καὶ πατρὶ γέροντι
παισὶ τε σὺν μικροῖς κουριδίῃ τ' ἀλόχοι.

Για την πατρίδα στην πρώτη γραμμή πολεμώντας να πέσει σαν παλικάρι κανείς είναι μεγάλη τιμή.

Όμως ν' αφήσει τον τόπο του, πλούσια ν' αφήσει χωράφια και διακονιάρης να ζει, να ο πιο μεγάλος καημός.

Με τη γυναίκα, το γέρο πατέρα, τη δόλια του μάνα και τα μικρά του παιδιά να τριγυρνά δω κι εκεί.

Μετάφραση Θ. Σταύρου

προμάχοισι, *ἀνηρότατον*, *κουριδίῃ*: ιωνικοί τύποι· *ἐνὶ*: ποιητικός επικός τύπος· *τεθνάμεναι*: επικός τύπος· *πλαζόμενον*: ποιητικό ρήμα.

[6] Σαπφώ, 81 Campbell (213 Page· 78 Bergk· 80 Diehl).

σὺ δὲ στεφάνοις, ὦ Δίκα, πέρθεσθ' ἐράτοις φόβαισιν
ὄρπακας ἀνήτω συν(α)έρραισ' ἀπάλαισι χέρσιν·
εὐάνθεα †γὰρ† πέλεται καὶ Χάριτες μάκαιραι
μᾶλλον †προτέρην†, ἀστεφανώτοισι δ' ἀπυστρέφονται

Στεφάνια πλέξε απ' άνηθου βλαστάρια με τα χέρια
τα τρυφερά σου, Δίκη μου, για τα μαλλιά στολίδι.
ανθάκια ωραία, κι οι Χάριτες θυσίες ζητούνε με άνθη.
Όσες στεφάνια δε φορούν δε θέλουν να τις βλέπουν.

Μετάφραση Θ. Σταύρου

στεφάνοις, Δίκη, έράτοις, φόβαισιν, ὄρπακας, άνήτω, συναέρραις', άπάλαισι, άπιστρέφονται: αιολικοί τύποι·
φόβαισιν, χέρσιν: επικό εφελευστικό ν.

[7] Αλκαίος, 165 Page· 33 Bergk· 50 Diehl· 133 Edmonds.

ήλθεσ έκ περάτων γᾶσ έλεφαντίαν
λάβαν τὸ ζίφεος χρυσοδέταν ἔχων·

Μας ήρθες απ' της γης την άκρη, με ένα
σπαθί που 'ναι χρυσόδετη η λαβή του

Μετάφραση Θ. Σταύρου

γᾶσ, έλεφαντίαν, λάβαν, χρυσοδέταν: αιολικοί τύποι.

[8] Αλκμάν, 26 Campbell (10 Page· 26 Bergk· 94 Diehl).

οὔ μ' ἔτι, παρσενικαὶ μελιγάρυες ἰαρόφωνοι,
γυῖα φέρην δύναται· βάλε δὴ βάλε κηρύλος εἶην,
ὄς τ' ἐπὶ κύματος ἄνθος ἄμ' ἀλκύνεσσι ποτήται
νηλεές ἦτορ ἔχων, ἀλιπόρφυρος ἰαρός ὄρνις.

Δε με σηκώνουν τα πόδια μου πια, κοπελιές, τραγουδίστρες
με τη μελένια φωνή, τη μαγεύτρα. Αχ και να 'μουν κηρύλος,
τ' άλικο εκείνο πουλί τ' ανοιξιάτικο, που άφοβα, πάνω
στου κυματιού τον αθέρα, πετά συντροφιά μ' αλκύνες.

Μετάφραση Θ. Σταύρου

μελιγάρυες, ἰαρόφωνοι, φέρην: δωρικοί τύποι· ἀλκύνεσσι: αιολικός τύπος· ποτήται, ἦτορ: επικοί τύποι (το ποτήται με δωρικό τονισμό).

[9] Πίνδαρος, 4ος Πυθιόνικος 24-27, 29-31 Maehler.

άνικ' ἄγκυραν ποτὶ χαλκόγενυν
 ναῖ κριμνάντων ἐπέτοσσε, θοᾶς Ἀρ-
 γοῦς χαλινόν· δώδεκα δὲ πρότερον
 ἀμέρας ἐξ Ὀκεανοῦ φέρομεν νό-
 των ὕπερ γαίας ἐρήμων
 ἐννάλιον δόρυ, μήδεσιν ἀνσπάσαντες ἀμοῖς.
φιλίων δ' ἐπέων
 ἄρχετο, ξείνοις ἅ τ' ἐλθόντεσσιν εὐεργέται
 δεῖπν' ἐπαγγέλλοντι πρῶτον.

Τη χαλκόδοκτη ἀγκυρά τους στο καράβι
 σαν κρεμούσαν, της Αργώς το χαλινό,
 ο θεός εκεί τους βρήκε, αυτή την ώρα.
 Πάνω σε ἐρημης στεριάς την πλάτη ως τότε,
 μέρες δώδεκα, απ' τον πέρα Ωκεανό,
 το πλεούμενο σηκώναμε· δική μου
 σκέψη αυτή, να το τραβήξουμε απ' το κύμα.
φιλικά τα λόγια που ἄρχισε να λέει
 σαν τα λόγια των καλόγνωμων ανθρώπων
 που, σαν ἐρθουε στον τόπο ξένοι, αμέσως
 σε τραπέζι τους καλούν.

Μετάφραση Θ. Σταύρου

άνικ', ναῖ, θοᾶς, ἀμέρας, ἀμοῖς, ἐπαγγέλλοντι: δωρικοί τύποι· ἐπέων: ασυναίρετος επικός τύπος με
 ιωνική ἄγνοια (;) του δίγαμμα· ἐπέτοσσε, ἀνσπάσαντες: ποιητικοί τύποι· ξείνοις: ιωνικός επικός
 τύπος· ἐλθόντεσσιν: αιολικός επικός τύπος.

[10] Σιμωνίδης, 386 Page· 58 Bergk· 37 Diehl· 579 Campbell.

ἔστί τις λόγος
 τὰν Ἀρεταν ναίειν δυσσαμβάτοις' ἐπὶ πέτραις,
 ἦνδ' ἐμὴν θοανῆ χᾶρον ἄγνον ἀμφέπειν·
 οὐδὲ πάντων βλεφάροισι θνατῶν
 ἔσοπτος, ὧι μὴ δακέθυμος ἰδρῶς
 ἔνδοθεν μόληι,
 ἴκηι τ' ἐς ἄκρον ἀνδρείας.

Ένας λόγος λέει: Σε βράχια
 η Αρετή δυσκολοπάτητα φωλιάζει

κι έναν τόπο θείο και πάναγνο αφεντεύει.
δεν μπορούν του καθενός θνητού τα μάτια
να τη δουν. Την αντικρίζει μόνο εκείνος
που από μέσα του ο ιδρώτας, σπαραγμός
της καρδιάς του, θ' αναβρύσει,
μόνο εκείνος που ως τ' ακρόκορφο θα φτάσει
της αντρείας.

Μετάφραση Θ. Σταύρου

τὰν Ἀρετάν, θνατῶν: δωρικοί τύποι· *βλεφάροισι*: ιωνικός (επικός;) τύπος· *δυσαμβάτοις*: ποιητικός τύπος.

[11] Αισχύλος, *Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας* 223-232 Page.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ *μή μοι θεοὺς καλοῦσα βουλεύου κακῶς·
πειθαρχία γάρ ἐστι τῆς εὐπραξίας,
μήτηρ † γυνή† σωτήρος· ᾧδ' ἔχει λόγος.
ΧΟΡΟΣ ἔστι· θεοῦ δ' ἔτ' ἰσχύς καθυπερτέρα,
πολλάκι δ' ἐν κακοῖσι τὸν ἀμήχανον
κάκ χαλεπᾶς δύας ὑπερθ' ὀμμάτων
κριμναμενᾶν νεφελᾶν ὀρθοῖ.
ΕΤ. ἀνδρῶν τὰδ' ἐστί, σφάγια καὶ χρηστήρια
θεοῖσιν ἔρδειν πολεμίων πειρωμένους.
σὸν δ' αὖ τὸ σιγᾶν καὶ μένειν εἴσω δόμων.*

ΕΤΕΟΚΛΗΣ Μπορείς να κράζεις τους θεούς, μα δίχως κι έτσι
το νου να χάνεις. Γιατί ξέρε, η πειθαρχία
της νίκης είναι και της σωτηρίας μητέρα.
ΧΟΡΟΣ Ναι, μα πιο του θεού τρανή η δύναμη ακόμα.
Και συχνά κι έναν όπου δε βλέπει σωσμό
στη φουρτούνα και πια του σκεπάζει
μαύρο νέφος τα μάτια, απ' τον άγριο χαμό
τον σηκώνει με μιας και γερό τονέ βγάζει.
ΕΤ. Δουλειά 'ναι των αντρών στους θεούς θυσίες να κάνουν
και τη βουλή τους να ρωτούν πριν πιάσει η μάχη.
Δουλειά σου εσένα, να σωπάς και μένεις σπίτι.

Μετάφραση Ι. Ν. Γρυπάρης

πολλάκι, κακοῖσι, θεοῖσιν: επικοί τύποι· *χαλεπᾶς, νεφελᾶν*: δωρικοί τύποι· *δύας*: ποιητική λέξη· *εἴσω*: ποιητικός τύπος.

[12] Σοφοκλής, *Οιδίπους επί Κολωνῶν* 203-216 Lloyd-Jones & Wilson.

ΧΟΡΟΣ ὦ τλάμων, ὅτε νῦν χαλᾶς,
 αὔδασον, τίς ἔφυς βροτῶν;
 τίς ὁ πολύπονος ἄγη; τίν' ἄν
 σοῦ πατρίδ' ἐκπυθούμαν;
 ΟΙΔΙΠΟΥΣ ὦ ξένοι, ἀπόπολις· ἀλλὰ μή—
 ΧΟ. τί τόδ' ἀπεννέπεις, γέρον;
 ΟΙ. μὴ μὴ μ' ἀνέρη τίς εἶ-
 μι, μὴδ' ἐξετάσης πέρα ματεύων.
 ΧΟ. τί δέ; ΟΙ. δεινὰ φύσις. ΧΟ. αὔδα.
 ΟΙ. τέκνον, ὄμοι, τί γεγώνω;
 ΧΟ. τίνος εἶ σπέρματος, <ὦ>
 ξένε, φώνει, πατρόθεν;

ΧΟΡΟΣ Ω ταλαίπωρε, τώρα που ησύχασες
 πες μας ποιος είσαι;
 Ποιος που έτσι πολύπαθος
 παραδέρνεις, και ποια η πατρίδα σου;
 ΟΙΔΙΠΟΥΣ Ξένοι, δεν έχω πατρίδα, αλλά μη—
 ΧΟ. Γιατί, γέροντα, αρνείσαι να πεις;
 ΟΙ. Μη, μη, μη με ρωτήσεις ποιος είμαι
 μη ζητάς να εξετάζεις πιο πέρα.
 ΧΟ. Τί είναι αυτό;
 ΟΙ. Τρισκατάρατη φύτρα!
 ΧΟ. Για λέγε.
 ΟΙ. Ωχ, παιδί μου, ωιμέ, τί να λέγω;
 ΧΟ. Από ποιο 'ναι πατέρα η σπορά σου,
 αυτό, ξένε, να πεις.

Μετάφραση Ι. Ν. Γρυπάρης

τλάμων, αὔδασον, ἐκπυθούμαν: δωρικοί τύποι· *ὅτε, ἄν*: αττικοί τύποι (σε χορικά)· *βροτῶν, ἀπόπολις*: ποιητικές λέξεις· *ἀπεννέπεις*: ποιητική λέξη, απαντάται μόνο στην τραγωδία· *γεγώνω*: επικός τύπος.

[13] Ευριπίδης, *Ἀνδρομάχη* 790-795, 802-807 Diggle.

ΧΟΡΟΣ ὦ γέρον Αἰακίδα,
 πείθομαι καὶ σὸν Λαπίθαισί σε Κενταύ-

ροις ὀμιλῆσαι δορὶ
κλεινοτάτωι, καὶ ἐπ' Ἀργώϊου δορὸς ἄζενον ὑγρὰν
ἐκπερᾶσαι ποντιᾶν Ἐμπληγάδων
κλεινὰν ἐπὶ ναυστολίαν,

.....
ΤΡΟΦΟΣ ὃ φίλταται γυναῖκες, ὡς κακὸν κακῶι
διάδοχον ἐν τῆιδ' ἡμέραι πορσύνεται.
δέσποινα γὰρ κατ' οἶκον, Ἐρμιόνην λέγω,
πατρός τ' ἐρμηωθεῖσα συννοίαι θ' ἅμα
οἶον δέδρακεν ἔργον, Ἀνδρομάχην κτανεῖν
καὶ παῖδα βουλεύσασα, κατθανεῖν θέλει,

ΧΟΡΟΣ Γέροντα, γιε του Αιακού,
τώρα πιστεύω ὅσα λένε για σένα.
Με τους Λαπίθες
το δοξασμένο σου δόρυ κρατώντας τους Κένταυρους χτύπησες.
Με την Αργώ
των Συμπληγάδων κι εσύ τον υγρό
τον αφιλόξενο πέρασες δρόμο
στο κοσμοάλητο εκείνο ταξίδι

.....
ΠΑΡΑΜΑΝΑ Σήμερα οι συμφορές, αγαπητές μου,
πέφτουν η μια πάνω στην άλλη. Μέσα
στο παλάτι η κυρά μας, η Ερμιόνη,
μόνη πια τώρα, δίχως τον πατέρα,
και με τη σκέψη τί ειν' αυτό που πήγε
να κάμει, που βουλήθηκε να σφάζει
την Αντρομάχη και το γιο της, θέλει
να σκοτωθεί.

Μετάφραση Θ. Σταύρου

ποντιᾶν, κλεινὰν: δωρικοί τύποι· Λαπίθαισι: επικός τύπος· κλεινοτάτω, κατθανεῖν: ποιητικές λέξεις.

[14] Αριστοφάνης, *Λυσιστράτη* 168-172, 456-458 Hall & Geldart.

ΛΑΜΠΗΤΩ καὶ τὼς μὲν ἀμῶν ἄνδρας ἀμὲς πείσομες
παντᾶ δικαίως ἄδολον εἰράναν ἄγειν·
τὸν τῶν Ἀσαναίων γὰ μὰν ῥύαχετον
πᾶ κά τις ἀμπείσειν αὖ μὴ πλαδδιῆν;
ΛΥΣΙΣΤΡΑΤΗ ἡμεῖς ἀμέλει σοι τά γε παρ' ἡμῖν πείσομεν.

.....
 ὦ ζύμμαχοι γυναῖκες ἐκθεῖτ' ἔνδοθεν,
 ὦ σπερμαγοραιολεκιθολαχανοπόλιδες,
 ὦ σκοροδοπανδοκευτριαρτοπόλιδες,

ΛΑΜΠΠΤΩ Τους δικούς μας άντρες
 θα τους πείσουμε' εμείς, ειρήνη τίμια
 και δίκια να φυλάν παντού και σε όλα.
 Αλλά των Αθηναίων ο όγλος, πέστε,
 πώς θα πειστεί να πάψει να τσινάει;

.....
 ΛΥΣΙΣΤΡΑΤΗ Συναγωνίστριες, τρέξτε δω από μέσα,
 σκορδομαϊντανοφαβοραδικούδες
 φουρναροταβερνιάρισσες, μεσίτρες,
 Μετάφραση Θ. Σταύρου

τάς, ἀμῶν, ἀμές, πείσομες, εἰράναν, Ἀσαναίων, ῥνάχετος, πᾶ, κα, ἀμπίσειν, πλαδδιῆν: δωρικοί τύποι· *πείσομεν, ζύμμαχοι*: αττικοί τύποι· *σπερμαγοραιολεκιθολαχανοπόλιδες, σκοροδοπανδοκευτριαρτοπόλιδες*: άπαξ λεγόμενα.

[15] Ηρόδοτος, *Ίστορία* 1.45 Hude.

Κροῖσος μὲν νυν ἔθαψε, ὡς οἰκὸς ἦν, τὸν ἑωυτοῦ παῖδα· Ἄδρηστος δὲ ὁ Γορδίεω τοῦ Μίδεω, οὗτος δὲ ὁ φονεὺς μὲν τοῦ ἑωυτοῦ ἀδελφεοῦ γενόμενος, φονεὺς δὲ τοῦ καθήραντος, ἐπεῖτε ἡσυχίη τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο περὶ τὸ σῆμα, συγγινωσκόμενος ἀνθρώπων εἶναι τῶν αὐτὸς ἦδε βαρυσυμφορώτατος, ἐπικατασφάζει τῷ τύμβῳ ἑωυτόν.

Ο Κροῖσος λοιπόν έθαψε, όπως εταίριαζε, το γιο του. Ο Άδραστος όμως, ο γιος του Γόρδου γιου του Μίδα, αυτός που στάθηκε φονιάς του αδελφού του και φονιάς αυτού που τον εξάγνισε, όταν σκόρπισαν όλοι και έγινε ησυχία μεγάλη γύρω από το μνήμα, μέσα στη συναίσθησή του ότι είναι, από τους ανθρώπους που γνώρισε ο ίδιος στη ζωή του, ο πιο συφοριασμένος, σφάζεται μόνος του πάνω στον τάφο.

Μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτης

ἑωυτοῦ, Ἄδρηστος, Γορδίεω, ἀδελφεοῦ, ἡσυχίη, ἦδε: ιωνικοί τύποι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενικά για την εμφάνιση διαλεκτικών τύπων στα αρχαία ελληνικά λογοτεχνικά κείμενα

ΑΛΕΞΙΟΥ, Σ. 1980. *Βιτσέντσος Κορνάρος, Ερωτόκριτος*. Κριτική έκδοση. Αθήνα: Ερμής.

- ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, Ν. Π. 1992. *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας [τέσσερις μελέτες]*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- BERS, V. 1984. *Greek Poetic Syntax in the Classical Age*. New Haven & Λονδίνο: Yale University Press.
- CHAPMAN, R. 1989. The reader as listener: Dialect and relationships in the *Mayor of Casterbridge*. Στο *The Pragmatics of Style*, επιμ. L. Hickey, 159-178. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge.
- DUHOUX, Y. 1983. *Introduction aux dialectes grecs anciens. Problèmes et méthodes, recueil de textes traduits*. Série pédagogique de l'Institut de Linguistique de Louvain 12. Louvain & Παρίσι: Peeters.
- GUNTER, R. 1977. Dialect and diction in the novel. Στο *Papers in Language Variation*, επιμ. D. V. Shores & C. P. Hines, 261-270. Alabama: The University of Alabama Press.
- HIERSCHE, R. 1970. *Grundzüge der griechischen Sprachgeschichte bis zur klassischen Zeit*. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- HODOT, R., επιμ. 2001. *La Koinè grecque antique*. 4ος τόμ., *Les koinès littéraires*. Études anciennes 24. Nancy: A.D.R.A. · Παρίσι: De Boccard.
- HOFFMANN, O., A. DEBRUNNER & A. SCHERER. 1983. *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. 1ος τόμ., *Ως το τέλος της κλασικής εποχής*. Μτφρ. Χ. Συμεωνίδης. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη. Τίτλος πρωτοτύπου *Geschichte der griechischen Sprache*, 1ος τόμ., *Bis zum Ausgang der klassischen Zeit* (Βερολίνο: De Gruyter, 1953-1954).
- MEILLET, A. 1975. *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*. 8η έκδ. Παρίσι: Klincksieck.
- MORPURGO DAVIES, A. 1987. The Greek notion of dialect. Στο *Actes de la première rencontre internationale de dialectologie grecque* (Nancy, Pont-à-Mousson 1986), 7-27. *Verbum* 10.
- PALMER, L. R. 1980. *The Greek Language*. Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press. Ανατύπωση, Λονδίνο: Bristol Classical Press, 1995 · Λονδίνο: Duckworth, 2003.
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑΚΗΣ, Χ. 1992. *Νεοελληνικός λόγος. Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία, το ύφος*. Αθήνα: Νεφέλη.

Ενδεικτική βιβλιογραφία κατά λογοτεχνικό είδος και συγγραφέα

Όμηρος

- CHANTRAINE, P. 1958. *Grammaire Homérique*. 1ος τόμ., *Phonétique et morphologie*. 3η έκδ. Παρίσι: Klincksieck.
- . 1953. *Grammaire Homérique*. 2ος τόμ., *Syntaxe*. Παρίσι: Klincksieck.

- RUIJGH, C. R. 1957. *L'Élément achéen dans la langue épique*. Assen: Van Gorcum.
- SHIPP, G. P. 1972. *Studies in the Language of Homer*. 2η έκδ. Cambridge: Cambridge University Press.
- ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, Α. 1977. *Εισαγωγή στον Όμηρο*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Ησίοδος

- EDWARDS, G. P. 1971. *The Language of Hesiod in Its Traditional Context*. Philological Society Publications. Οξφόρδη: Blackwell.
- PUCCI, P. 1977. *Hesiod and the Language of Poetry*. Βαλτιμόρη & Λονδίνο: The John Hopkins University Press.

Ελεγεία

- WEST, M. L. 1974. *Studies in Greek Elegy and Iambus*. Βερολίνο & Νέα Υόρκη: De Gruyter.

Αρχίλοχος

- DOVER, K. J. 1964. The poetry of Archilochos. *Entretiens sur l'Antiquité Classique* 10:181-222.
- PAGE, D. L. 1964. Archilochos and the oral tradition. *Entretiens sur l'Antiquité Classique* 10:117-179.

Μέλος

- BOWIE, A. M. 1981. *The Poetic Dialect of Sappho and Alcaeus*. Salem, New Hampshire: The Ayer Company.
- GALLAVOTTI, C. 1948. *La lingua dei poeti eolici*. Bari.
- HOOKE, J. Y. 1977. *The Language and Text of the Lesbian Poets*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität.

Χορικό άσμα

- BRILLANTE, C. 1987. Sulla lingua della lirica corale. *QUCC* 56:145-153.

Αλκμάν

- RISCH, E. 1954. Die Sprache Alkmans. *MH* 11:20-37.

Πίνδαρος

BOWRA, C. M. 1964. *Pindar*. Οξφόρδη: Oxford University Press.

FORSSMANN, B. 1966. *Untersuchungen zur Sprache Pindars*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Τραγωδία

BJORCK, G. 1950. *Das Alpha Impurum und die tragische Kunstsprache: attische Wort- und Stilstudien*. Uppsala: Almqvist & Wiksell· Wiesbaden & Λειψία: Harrassowitz.

CLAY, D. M. 1957. A formal analysis of the vocabularies of Aeschylus, Sophocles and Euripides. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο της Minnesota. (Ann Arbor, Michigan: Xerox University Microfilms, 1974).

Αισχύλος

EARP, F. R. 1948. *The Style of Aeschylus*. Cambridge: Cambridge University Press.

SIDERAS, A. 1971. *Aeschylus Homericus. Untersuchungen zu den Homerismen der aischylischen Sprache*. Hypomnemata 31. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Σοφοκλής

EARP, F. R. 1944. *The Style of Sophocles*. Cambridge: Cambridge University Press.

MOORHOUSE, A. C. 1982. *The Syntax of Sophocles*. *Mnemosyne*, Συμπλήρωμα 75.

Ευριπίδης

BREITENBACH, W. [1907] 1934. *Untersuchungen zur Sprache des euripidischen Lyrik*. Στουτγάρδη & Hildesheim: Olms.

Αριστοφάνης

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. Π. 1925. Περί της γλώσσης των κωμωδιών του Αριστοφάνους. *Αθηνά* 36:1-98.

RAU, P. 1967. *Paratragodia. Untersuchungen einer komischer Form des Aristophanes*. Μόναχο: Beck.

SPYROPOULOS, E. S. 1974. *L'Accumulation verbale chez Aristophane*. Θεσσαλονίκη: Altintzis.

TAILLARDAT, J. 1962. *Les Images d'Aristophane. Études de langue et de style*. Παρίσι: Université de Paris.

Ηρόδοτος

ALY, W. 1923. Herodots Sprache. *Glotta* 15:84-117.

Εκδόσεις αρχαίων κειμένων

- ALLEN, T. W. 1917. *Homeri opera*. 3ος & 4ος τόμ., *Odyssea*. 2η έκδ. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- BOWRA, C. M. 1947. *Pindari carmina cum fragmentis*. 2η έκδ. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- HALL, F. W. & W. M. GELDART. 1906-1907. *Aristophanis comoediae*. 2η έκδ. 2 τόμ. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- HUDE, C. 1927. *Herodoti historiae*. 3η έκδ. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- KASSEL, R. 1965. *Aristotelis, de arte poetica liber*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- LLOYD-JONES, H. & N. G. WILSON. 1992. *Sophoclis fabulae*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- MONRO, D. B. & T. W. ALLEN. 1920. *Homeri opera*. 1ος & 2ος τόμ., *Ilias*. 3η έκδ. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- MURRAY, G. 1913. *Euripides fabulae*. 2ος τόμ. 3η έκδ. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- . 1955. *Aeschyli, septem quae supersunt tragoediae*. 2η έκδ. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- PAGE, D. L. 1973. *Lyrice Graeca selecta*. Ανατύπωση Οξφόρδη: Oxford University Press.
- SOLMSEN, F. 1990. *Hesiodi Theogonia, Opera et dies, Scutum*. 3η έκδ. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- WEST, M. L. 1980. *Delectus ex iambis et elegis graecis*. Οξφόρδη: Oxford University Press.

Μεταφράσεις

- ΓΡΥΠΙΑΡΗΣ, Ι. Ν. 1991. *Οι τραγωδίες του Αισχύλου*. Αθήνα: Εστία.
- . χ.χ. *Οι τραγωδίες του Σοφοκλέους*. Αθήνα: Εστία.
- ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ, Ν. & Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ. 1979. *Ομήρου Ιλιάδα*. Αθήνα.
- ΚΟΝΤΟΜΙΧΗΣ, Π. 1980. *Ησίοδος, Θεογονία. Έμμετρη μετάφραση, εισαγωγή, σχόλια*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ, Δ. Ν. 1981. *Ηρόδοτος. Επτά νουβέλες και τρία ανέκδοτα. Εισαγωγή, μετάφραση και τρία δοκίμια*. Αθήνα: Άγρας.
- . 1996. *Ομήρου Οδύσσεια. Ραψωδίες α-μ*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, Ν. Δ. 1979. *Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις. Μεσσηνιακά και Ηλιακά. Εισαγωγή στα Μεσσηνιακά και Ηλιακά, κριτικό υπόμνημα και αποκατάσταση του*

κειμένου, μετάφραση και σημειώσεις ιστορικές, αρχαιολογικές, μυθολογικές. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ, Π. 1956. *Ευριπίδη Μήδεια*. Αθήνα: Σκορπιός.

ΣΤΑΥΡΟΥ, Θ. 1951. *Οι κωμωδίες του Αριστοφάνη*. Αθήνα: Εστία.

———. 1971. *Στο ζυγό του στίχου μου*. Αθήνα.

———. 1972. *Οι τραγωδίες του Ευριπίδη*. Αθήνα: Εστία.

———. 1980. *Οι Πυθιόνικοι του Πινδάρου*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ, Ι. 1937. *Αριστοτέλους Περί Ποιητικής*. Μτφρ. Σ. Μενάρδος. Αθήνα: Εστία.